

Kalaallit Nunaanni atornerluinermut aningaasartuutit

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik 2015

Siulequt

Nappaatit peqqinnissaqarfiullu sulinerata inuiaqatigiinnut aningaasartuutaanera nalilersuisoqarnissaa Naalakkersuisut qangali kissaatigisimavaa - minnerunngitsumillu katsorsaariaatsit nutaat atorneqalernerisigut taakkua iluaqutissartaasa aningaasartuutigineqartartunut sanilliullugit.

Taamatut kissaateqarnermi inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut sapinngisamik annertunerpaamik iluaqutissarsiffiusumik inuiaqatigiinni isumalluutinik atuinissami sunniuteqaqataanissarput tunngaviuvoq. Tamanna minnerunngitsumik suliniutit annertunerusut ingerlanneqarnerannut tunngasuuvoq.

Atornerluinermut aningaasartuutit takorusunneqarnerinut tunuliaqutaasoq tassaavoq, Inatsisartut UKA 2013-imi aalajangiimmata: UKA 2014-imut atornerluinermut katsorsartinnissamut pisariaqartitsineq pillugu misissueqqissaartoqarnissaanik kiisalu inuiaqatigiinnut akeqanngitsumik atornerluinermut katsorsartinnissamik neqeroorutip atuutsinneqalerneratigut inuiaqatigiinnut tamatuma iluaqutissartarisaanik misissueqqissaarnissaq, kiisalu UPA 2014-imi siunissami atornerluinermut katsorsartinnissamut neqeroorutit pillugit pilersaarummik Naalakkersuisut saqqummiusseqqullugit peqquneqarnissaat, taamaaliornikkut taakkua 2015-imut AIS ilanngunneqarsinnaaqqullugit (UKA2013/61).

Atornerluineq pillugu nassuiaat, "Atornerluineq inuiaqatigiinnullu iluaqutissartariumaagassai" UPA 2014-imi kissaatigineqartutut Inatsisartunut tunniunneqarpoq, kiisalu "Siunissami atornerluisunik nuna tamakkerlugu katsorsaasarnissamut pilersaarut" UPA 2015-imi Inatsisartunut agguanneqarnikuupput.

Atornerluineq pillugu nassuiaammi Kalaallit Nunaanni ullumikkut atornerluineq taassumalu kingunerisai aamma katsorsartinnissamut pisariaqartitsineq pillugit ilisimasagut ataatsimut katersorneqarput, pingaartumillu nunani allani atornerluinermut aallaaviusut pillugit misissuinerni tunngavigineqartut aallaaviginerisigut tamatuma aammattaaq Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinnut akisoorujussuunera qularnarunnaarsippaa.

Nunatsinni paasissutissaatigineqartut aallaavigalugit naatsorsueriaaseq akuersugaasoq qanillattorfigalugu inuiaqatigiit aningaasartuutaanik naliliineq aamma nassuiaammik atorsinnaassuseqalersitsivoq. Sulili amigaateqarpoq, tassami ilaatigut paasissutissanik amigaateqartoqarnera pissutigalugu immikkoortuni arlalinni aningaasartuutigineqartut naatsorsoruminaassimapput.

Doris Jakobsen

Peqqissutsimut Naalakkersuisoq

Imarisat

Eqikkaaneq	4
1. Aallaqqaasiut	5
2. Aningaasartuutunik misissueqqissaarneq	8
2.1. Misissuinermi aningaasartuutunik missingersueriaaseq.....	8
3. Aningaasartuutit atornerluinermi aallaaveqartut.....	11
3.1. Peqqinnissaqarfiup sullissineranut aningaasartuutit	11
3.2. Inunnik isumaginninnermi aningaasartuutit atornerluinermi aallaaveqartut	13
3.3. Ilinniartitaaneq	16
3.4. Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat	18
3.5. Pinerluttulerineq	20
3.6 Atornerluinermut ukiumut aningaasartuutit tamarmiusut.....	22
4. Atornerluineq pillugu suliniarnikkut aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut iluanaarutaasinnaasullu	24
4.1. Suliassaqarfinni ataasiakkaani aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasutut nalilerneqartut	25
5. Hashi	27
6. Misissuinermi inerniliineq suliniarfissallu pillugit siunnersuutit	29
6.1 Siunissami suliniutissat pillugit siunnersuutit.....	29
6.3 Misissuinerup matuma malitseqartinneqarnera.....	31
Najoqqutarisat.....	32

Eqikkaaneq

Peqqinnissaqarfimmi isumaginnittoqarfimmilu atorneerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutit tamarmiusut, aningaasarsiatigut annaasanut kiisalu pinerluttulerinermut paasissutissat pissarsiarineqarsinnaasut atugassarititaasullugu aallaavigalugit aningaasartuutaasartut ukiumut 271 aamma 333 mio. kr.-it akornanniipput. Aningaasat taaneqartut taamaallaat atorneerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutaapput. Peroriartorneermit atorneerluisoqarnera pissutigalugu ilinniagaqanngitsoorneq aningaasartuutillu allanik toqqaannanngitsunik aallaaveqartut taamaalillutik ilaanngillat.

Suliassaqarfinit amerlasuunit paasissutissanik amigaateqaratta ikiaroonartumillu atorneerluinermut aningaasartuutit ataasiakkaaginnaat pissarsiarineqarsinnaammata aningaasartuutit naatsorsorneqarsimasut missingersuutit minnerpaatut isigineqassapput.

Missingersuutit appasinnerpaat napparsimaqqajaanerit ilaannit appasinnerpaanit naatsorsorneqartarput, taakkulu atorneerluinermut aallaaveqarsorineqarput, atorneerluisunillu ikinnerpaanit 1.000-init amerlassusiligaallutik. Missingersuutit qaffasinnerit napparsimaqqajaanerit ilaannit qaffasinnerpaanit naatsorsorneqartarput, taakkulu atorneerluinermut aallaaveqarsorineqarput, atorneerluisunillu amerlanerpaanit 1.500-nit amerlassusiligaallutik (immikkoortoq 3.1-mi aamma 3.2-mi tunngavia takuuk).

Kalaallit Nunaanni tunisat ataatsimut nalingat (BNP) 2013-imi 13,8 mia. kr.-iuvoq. Naatsorsorneqarsimasut aallaavigissagaanni inuiaqatigiit atorneerluinermut aningaasartuutaat BNP-ip 2 %-iata 2,5 %-iatalu akornanniipput.

	Missingersuutit appasinnerit 1.000 kr.-imut	Missingersuutit qaffasinnerit 1.000 kr.-imut	Aningaasartuutit tamarmiusut amerlassusii (%)
Peqqinnissaqarfimmi	18.956	21.558	6,3-7,0 %
Isumaginninnermi	70.509	83.201	24,6-26 %
Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat	102.000	153.000	37,5-45,3 %
Pinerluttulerineq	80.000	80.000	23,6-29,4 %
Katillugit	271.465	337.759	-

Toqqaannartumik inuiaqatigiinnut atorneerluinermi aningaasartuutit

Taakku saniatigut atorneerluinermut aallaaveqarsinnaasut meeqqat atuariiini immikkut atuartitsinermut ilinniarfinnilu qaffasinnerusuni siunnersuinermit suliaqarnermut ukiumut aningaasartuuteqarnerunerit 4 aamma 8 mio. kr.-it akornanniittutut missingersuutigineqarput.

1. Aallaqqaasiut

Atornerluineq inuiaqatigiinnut annertuumik sunniuteqarpoq. Tamanna takutinneqarpoq "Atornerluineq inuiaqatigiinnullu iluaqutissat" (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), tassani ersersinneqarpoq, amerlasuut atornerluisuusut amerlanertigullu arlalinnik atornerluinertalik. Tassanilu uppersineqarpoq atornerluineq inuuniarnikkut aningaasaqarnikkullu pissakinnerusut akornanni akulikinnerusartoq inuuniarnikkullu ajoqutaasunut amerlasuunut atassuteqartartoq tamanna.

Nalunaarusiaq tamarmiusup ilaannaraa kalaallit Nunaanni atornerluinerup kingunerisaanik takutitsisoq. Paasissutissanik aallerfiusimapput pigeriikkavut "Atornerluineq inuiaqatigiinnullu iluaqutissat" (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014) aammalu siunissamilu katsorsaanissamut neqeroorutit pillugit pilersaarummi nutaami neqeroorutaasut (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015)

Aningaasartuutiniq misissuineq aalajangersimasumik periuseqarluni suliarineqartarpoq tassanilu taamaallaat ilaatinneqartarput toqqaannartumik aningaasartuutit ikittuinnaallu toqqaannangitsumik inuiaqatigiinnut aningaasartuutit. Taamaammat aningaasartuutiniq misissuinermi toqqaannangitsumik aningaasartuutit soorlu assersuutigalugu toqqaannangitsumik kinguneri meeqqanik isumaginnissinnaaneq, ilaqutariinnut sunniutit aammalu ilinniartitaaneq, suliffiillu ilaatinneqanngillat.

Inuiaqatigiinnitsinni atornerluinerit pingaarnerit tassaapput imigassaq aalakoornartoq, hashi aningaasanoornerlu. Nalinginnaasumik immikkullu inuiaqatigiinnut aningaasartuutit isigissangaanni pingaaruteqarpoq paasissallugu atornerluinermi atukkat assigiinngitsut assigiinngitsunik kinguneqartarmata. Kingunerisa qanoq ittuuneri peqquteqartartorujussuupput atornerlutat qanoq sunniuttarneri.

Imigassaq aalakoornartoq Kalaallit Nunaanni imerneqartarpoq amerlanertigut aalakoorniutitut, allatut oqaatigalugu piffissap sivikitsup ingerlanerani annertuumik imerneqartarluni aalakoorniutigalugu. Imigassamik aalakoorniutigalugu imernerup sunniutai takuneqarsinnaapput nakuusernermi, kinguaassiutitigut atornerluinermi, toqutsinerni, ajunaarnerni toqunartutornikkullu toqusarnerni. Imigassap aalakoornartup sunniutaasa kingunerisarpaa allanit tamanit inuunermik annaasaqarnermut peqqaanerpaasarnera (Lachenmeier & Rehm, 2015).

Hashi allatorluinnaq sunniuttarpoq ajoqutillu taamaammat allarluinnaapput. Hashi aatsaat taama sakkortutigaaq tassa akua sunniutilerujussuaq THC (Sundhedsstyrelsen, 2015), taamaakkaluartoq hashi toqussutaasinnaanera annikitsuinnaavoq. Uanilu misissuinerup hashi ajoqutaanera ersersinngilaa, atuinerup toqqaannartumik sunniutai uani inuiaqatigiinnut pingaarnerunngimmata.

Hashimik atuinerup sunniutaasa sakkortunersaat eqqarsartaatsimik napparsimalerneq. Kalaallit Nunaanni piffissami 2011-miit 2013-imut ataatsimut agguaqatigiissillugit inuit 27-t hashimik atuinertik peqqutigalugu sianiulluttunngortarput. Ukiumut ulluni 519-ini peqqinnissaqarfimmi uninngatitaasarsimapput. Naak napparsimasoq ataaseq isigalugu nammakkiineq annertugaluartoq nappaallu imaannaanngikkaluartoq inuiaqatigiit ataatsimut isigalugit annikitsuinnarmik isumaqarpoq. Kalaallit Nunaanni atornerluisut ima akissaqartiginngillat ullumikkut hashimik pujortakkami annertussusaa namminneq akilersinnaallugu hashi tarnilulertarnermik kinguneqartitsisoq.

Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinnut isumalik tassaavoq Hashimik atuiarnerup kingunerata sunniutai. Hashi sivisuumik timimiittarpoq taamaammallu hashimik atuisoq sunnersimaneqartuurtarpoq. Haship eqqarsarsinnaassuseq annikillsittarpaa imminullu misigisimaneq sunnertittarpoq. Atuiarneq sunnertisi-maannarnermik kinguneqartarpoq. Atuiinnarnerullu eqqarsarsinnaaneq iliuuseqarsinnaaneq

suliaqarsinnaanerlu sunnertarpai. Tassa atuisup susinnaassusaa ineriartorsinnaanngilaq assersuutigalugu ilinniarsinnaaneq imaluunniit sulisinnaaneq naak piginnaasat najuukkaluartut. Inuusuttuni hashimik atuisuni takuneqarsinnaavoq iluamik ilinniarsinnaajunnaarneq meeqqat atuarfiani atuareernerup kingorna ilinnialeraluarneq kipitiinnartarlugu imaluunniit suliffimmi iluamik attassisinnaannginneq.

Aamma ullumikkut inuusuttut amerlanerusut hashimik pujortarnerat takussaaneuvoq. 2014-imi 25 %-t 15 ukiullit akornanni hashi misilissimavaat 17 % 2010-imi aamma 2006-imi (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015b). Aammattaaq 9 %-t 15-17-inik ukiullit qaammatip kingulliup ingerlanerani hashitorsimapput (Niclasen, 2015).

Paasiniaaqqissaarnerup takusinnaasaasa ajoqutaasa atorneerluinerit ataasiakkaat ersiutaanik takutitsipput. Imigassamik aalakoornartumik atorneerluineq amerlasuunik toqqaannartunik pitsaanngitsunik aningaasartuutitaqarmat paasiniaaqqissaarnermi annertuumik inituvoq. Hashi atorneerluinerup aningaasaqarnikkut kingunerisai periarfissaraluanik annaasanik soorlu ilinniarnissaraluanik suliffissaagaluartunillu atuisunit annaaneqartarput. Hashimik atorneerluinerup toqqaannangitsunik kingunerluttarnera annertuvoq soorlu atuilluarsinnaajunnaarneq isumaginnissinnaajunnaarneq toqqaannartumilli kingunerlunnerit annikinnerullutik.

Uanilu aningaasartuutininik misissuinerup hashimik atorneerluinerup kinguneriluu iluamik ersersissinnaanngilai.

Atorneerluinermi pinaveersaartitsilluni suliniutit ataatsinnaasimangillat. Nuna tamakkerlugu pinaveersaartitsinermi programmi kingullermik Inuuneritta 2013 -2019 soorlu Paarisap siusinersukkut suliarisarsimasai atorneerluineq qitiutippaa. Inuuneritta 2013 -2019-mi atorneerluineq innuttaasut peqqissusaannik ajornartorsiortitsinerpaavoq.

Ullumikkut assigiinngitsorpassuarnik atorneerluinerinik pinaveersaartitsinermi suliniuterpassuarnik peqarpoq. Nalunaarusiami saqqummiuteqqammerput: "Hvordan går det?/ Qanoq ippugut?" innuttaasut peqqissusaat pillugu ataatsimeersuarnermi oktobarimi 2015-imi ingerlanneqartumit allaaserineqarput, sumut killissimanersugut 2014-imi uuttuutini aalajangersimasuni (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015b).

Periutsit eqqarsaatigalugit atorneerluineq isiginiarneqarpoq. 2016-imi naatsorsuutigineqarpoq imigassat aalakoornartut pillugit inatsit nutartigaq saqqummiunneqassasoq kingusinnerusukkullu ukiakkut atorneerluineq pillugu inatsit imaluunniit piaarnerpaamik. Tassunga ilanngullugu angallannermi inatsit allanngortinniarneqarpoq, tassuuna politiit periarfissinneqassapput misissuisinnaanermut inuit ikiaroornartunik sunnertissimallutik aqqusinerni angalanersut soorlu ullumikkut imigassamik aalakoornartumik sunnertissimallutik pineqartarput (peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015a).

Inuuneritta 2013-2019 tunuliaqutaralugu iliuusissamik pilersaarut aalajangiunneqarsimavoq imigassaq aalakoornartoq pillugu 2013-imi (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2013) aammalu hashimik atorneerluinermit pinaveersaartitsinermi iliuusissamik pilersaarut upernaakkut 2016-imi naatsorsuutigineqarpoq saqqummissasoq.

Atorneerluineq pillugu pilersaarummi iliuusissat suliarineqarput (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015a). Ilinniartitaaneq eqqarsaatigalugu atorneerluinermit inuit qitiusut siulliit ilinniartinneqarnerat novembari 2015-imi aallartinneqarpoq aammalu ilaqutariit inissiaat siusinaartumik iliuuseqarnerup ataaniittoq nalilerneqassalluni. Naliliinerup qulaajarpai programmip sunniutai siumullu ingerlaqqinnissaani ineriartortinnera.

Politikkikkut atornerluineq pillugu suleqatigiissitat qanittumi pilersinneqarpoq Peqqissutsimut Naalakkersuisumit, Doris Jakobsenimit. Eqimattap ataqatigiissaarineq suliarissavaa Naalakkersuisut ataatsimut atornerluineq pillugu inunnillu atornerluisunik sullissinermi anguniagaanni.

1.1 Nalunaarusiaq pillugu

Nassuiaammi ilaatigut misissuinerimi periaaserineqartoq (kapitali 2), atornerluinermit aningaasartuutit naatsorsorneqarneri (kapitali 3), atornerluineq pillugu suliniuteqarnernut aningaasartuutit sorliit pinngitsoortinneqarsinnaanerannik naliliineq - qanorlu piffissalersuisoqarnissaa (kapitali 4), hashi pillugu immikkut kapitali (kapitali 5), kiisalu inerniliineq aammalu suliniutissatut siunnersuutit (kapitali 6) allaaserineqarput.

Nassuiaammi atornerluinerit pineqartut tassaapput imigassamik, hashimik aningaasanoorajunnermillu atornerluinerit, taakku tassaammata Kalaallit Nunaanni atornerluisuni takussaannerusartut. Taakkua aamma tassaapput atornerluisunut maannakkut siunissamilu katsorsaanissamut neqeroorutit pillugit pilersaarummi nutaami neqeroorutaasut (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015).

Atornerluinermit aningaasartuutit pillugit paasissutissat Kalaallit Nunaanneersut aallaavigalugit misissueqqissaarnermik siusinnerusukkut suliaqartoqarnikuunngilaq, Naalakkersuisulli upernaakkut 2014-imi nassuiaat agguaappaa, ilaatigut atornerluinerup nunani allani qanoq akisutigineranik takussutissiisoq, taakkuninngalu Kalaallit Nunaanni pissutsinut sanilliusisooqarluni (Peqqissutsimut Attaveqatigiinnermut Naalakkersuisoqarfik, 2014). Nunanit allanit angusarineqarsimasunik Kalaallit Nunaanni pissutsinut nuussinermi nangaanartuusinnaasut tamaasa eqqarsaatigalugit atornerluineq pillugu nassuiaatikkut ilimanarsinneqarpoq Kalaallit Nunaanni atornerluineq aamma inuiaqatigiinnut akisoorujussuusooq. Imigassamik atornerluinermit aningaasartuutit uppernarsaaserluagaanerpaaajusut nassuiaatikkut aamma ersersinneqarpoq.

Aningaasartuutininut missingersuutit aallaavigalugit nassuiaatip isigineqarniissaa pingaaruteqarpoq, minnerunngitsumillu aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut tassa aningaasartuutit pinngitsoorsinnaasavut atornerluinerimi sakkortuumik iliuseqarnitsigut piffissaliussatullu missingersuutini qaqugukkat aningaasartuutit killilersinnaagivut ilimagisat paasissutissallu tunngavigisat pitsaassusiisa allanngujaannerat eqqarsaatigalugit. Nassuiaat manna atornerluinermit toqqaannartumik aningaasartuutit annertussusaannik atornerluinerullu appartinneratigut iluaqutissartaasinnaasunik takussutissiiniartussaavoq.

2. Aningaasartuutiniq misissueqqissaarneq

Nassuiaammi matumani nunat tamalaat akornanni peqqinnissaq pillugu suliniaqatigiiffissuup (WHO-p) 2003-mi atornerluinermut aningaasartuutiniq missingersuisarneq pillugu najoqqutassiatut saqqummersitaa isummersuutigineqartuni pingaarnertut tunngaviuvoq. Najoqqutassiaq taamatullu nassuiaasiaq manna aningaasaqarnermik naatsorsueriaatsimik Cost of Illness analysemik taaneqartartumik (COI analyse) (Single E et al, 2003) tunngaveqarpoq.

Nappaateqanngikkaluarpas, tamatuma inuiaqatigiinnut aningaasanngorlugi qanoq naleqarsinnaanera COI tunngavigalugu misissuineri inernerisanut sanilliussineri ersersinneqarpoq. COI aalajangiinissanut tunngavissaalluurtut isumaqarfigineqarpoq assersuutigalugu suliniutit nutaat aallartinneqarneranni imaluunniit nappaatit ataasiakkaat pillugit pilersaarutiniq soorlu siuliani taaneqartutut ittunut. (Murray and Lopez, 1994)¹.

COI periaaseq tunngavittut atornerqarpoq misissueqqissaarnerulli immikkuualuttunik ilanngussinera eqqoqqissaartuunerulu COI-itut tamakkiitiginngilaq. Tamatumunnga pingaartumik atornerluineri aningaasartuutiniq arlalinnut Kalaallit Nunaanni ilisimasatta amigarnerat pissutaavoq - paasissutissanillu annertunerusunik katersinissaq nassuiaatip matuma sinaakkuserneqarnerata tamanna avataaniimmat.

Najoqqutassiakkut kaammattuutigineqarpoq atornerluinermut aningaasartuutiniq isumagininneri peqqinnissaqarfimmilu aningaasartuutit, naammassisaqarsinnaassutsimi annaasat, inatsisilik malitsisinarnermi, pinerluttulerineri allanullu aningaasartuutit ilaatinneqassasut, assersuutigalugu pigisanik aserorterineq, tigussaangitsunut aningaasartuutit ilanngullugit eqqarsaatigineqarput naatsorsuutiniq ilanngunneqartariaqaratik. Kaammattuutit taakku nassuiaammi matumani malinneqarput.

2.1. Misissuineri aningaasartuutiniq missingersueriaaseq

WHO aningaasartuutit sorliit taakkulu naatsorsorneqarnerannut atuagarsornikkut tunngavigisat ilanngunneqartariaqarnerannik kaammattuuteqarpoq. Aningaasartuutit sorlerpiaat erseqqissarlugit ilanngunneqassanersut nunani ataasiakkaani najukkami pissutsit apeqqutaasarput, soorlu assersuutigalugu atornerlueriaatsit, atuinerit il.il. assigiinngissusaat.

Kalaallit Nunaanni assersuutigalugu "ikiaroorartunik sakkortuunik", "party drugs" imaluunniit nakorsaatilik pinngitsoorsinnaajunnaarsitsisartunik atornerluisoqanngilaq killeqartorujussuullunilluunniit. Akerlianilli aalakoornartumik atueriaaseq aalakoorniutaaneruvoq, taamaattumillu inuiaqatigiit unammiaqassaat allarluinnaapput ulluinnarni minnerusumik atuinerimut sanilliullugu.

WHO'p najoqqutassiaa nunallu atugarissaarnissamik aqqissuussiffiusut Kalaallit Nunaannut sanilliunneqarsinnaasut imigassamik atornerluinermut aningaasartuutit pillugit misissueqqissaarneri nutaat pingasuusut tunngavigalugit², aningaasartuutit pillugit allattuisoqarsimavoq misissueqqissaarnerimut Kalaallit Nunaannut attuumassuteqartumik taannalu ilanngunniarsimavarput (Tabel 2.1). Aningaasartuutiniq ataasiakkaanut ilanngunneqartunut ajornanngikkaangat naatsorsueriaatsit assigiit

¹ COI periaatsimi annerusumik atornerluineri toqqaannartumik aningaasartuutit ilannguttarpari, ataasiakkaat toqqaannartuunngitsut minnerunngitsumik tunisassiornermi aningaasartuutit annaasat, kisiannili ilanngunngit aningaasartuutit allanut atukkat, assersuutit sulisoq peeruppat allamik taarserneqarnissaa. Uani paasiniaaneri atornerqarpoq praevalensmetode tassa ukiumi ataatsimi atornerluineri aningaasartuutit katinneri.

² Scotland (York Health Economics Consortium, 2010), Norge (Gjersvik, 2004) aamma Danmark (Kjellberg and Poulsen, 2014).

atorneqartarput.

WHO malillugu aningaasartuuteqarfiit	Aningaasartuutit ilanngunniarneqarsimasut
Peqqinnissaqarfimmi aningaasartuutit	
Katsorsaaneq, arlariinnik nappaateqarneq ajutoornerlu	Aalakoornartumut katsorsartinnermi aningaasartuutit
	Aalakoornartumik attuumassuteqartumik timikkut aamma tarnikkut pissuteqartumik unitsitsinerit
	Nakorsiarnikkut misissuinerit saaffiginnikkasuarnerrillu
	Nakorsaatit
Napparsimasunik angallassineq aallarussigasuarnerillu	
Pinaveersaartitsineq	Pinaveersaartitsinnermut aningaasat immikkoortinneqartut
Ilisimatusarneq	Aningaasat ilisimatusarnermut immikkoortinneqartut
Inunnik isumaginninnermi aningaasartuutit	
	Inunnik isumaginninnermi aningaasartuutit atonerluinermit aallaaveqartut (pisortat ikiorsiissutaat, siusinaartumik pensionisiaqarneq, aallartisaaneq, piginnaanngorsaqinneq, sulisinnaanngorsarneq, ineqarnermut tapiissutit, meeqqanut tapiissutit)
	Inuttut ikiorsiissutit
	Ulloq unnuarlu paaqqinniffinnut inissiinerit
	Atonerluinerup kingunerisaanik meeqqanik inissiinerit allat aningaasartuutillu allat
Naammassisaqarsinnaassutsimik annaasaqarneq	
	Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat
	Napparsimalluni peqanngittarnerit amerlariarneri
	Sunniuteqarluarsinnaassutsip millinera
	Suliffissaaleqineq
Inatsisinik malitsitsineri pinerluttulerinermilu aningaasartuutit	
	Pinerluttuliornermik pinaveersaartitsineq
	Pinerluttuliornerit kingunerisaat
	Pinerluttuliornerit qisuariaatit
	Angallannikkut ajutoornerit atonerluinermit aallaaveqartut

Tabeli 2.1 Aningaasartuutit misissueqqissaarnermut ilanngunniarneqarsimasut

Aningaasartuutit taakku saniatigut ilinniartitaanermi aningaasartuutit aamma pissarsiarineqarsimapput, naak taakkunani amerlanerpaat malitsinganik toqqaannangitsumillunniit aningaasartuutaagaluartut. Taamaaliortoqarpoq atuarfeqarfimmit nalunaarutigineqarmat angerlarsimaffimmi atonerluinerimik aallaaveqartumik sumiginnaanernik atuarfeqarfik ilinniarfiillu artukkerneqarmata.

Nalillit tigussaangitsut naatsorsorniarneqarsimanngillat. Tigussaangitsunik annaasaqarnerit tassaasannaapput ajoquserneq, nappaateqarneq aamma toqusoorneq, pinerluttuliorneq namminerlu annaasaqarneq pissutigalugu anniarneq imaluunniit aliasunneq. Aammattaaq qanigisanut, aappamut meeqqanullu atonerluinerup malitsinganik ajoqutit annaasaqaatillu ilanngunneqarsimanngillat.

Atornerluinermut atatillugu aningaasartuutit siuliani taaneqartut tamarmik naatsorsorneqarnissaannut ajornartorsiutit WHO-mit nunanillu nalunaarusiarineqartunit naqissuserneqarput³. Tamana atornerluinerup peqqisutsillu akornanni peqqutaasut kingunerisalu ataqatigiinneranni (kausalitet) pingaartumik atuuppoq. Peqqutaasut kingunerisalu ataqatigiinneranni pineqarpoq suna siulliunersoq. Assersuutigalugu aalakoornartumik atornerluisunngortoqartarpa tarnikkut napparsimaneq pissutigalugu - imaluunniit tarnikkut napparsimalertoqartarpa imigassamik atornerluineq pissutigalugu? Atornerlueriaatsini allani aamma peqqutaasut kingunerisalu ataqatigiinneranni ajornartorsiutit taamaaqataat atuupput.

³ Scotland (York Health Economics Consortium, 2010), Norge (Gjersvik, 2004) aamma Danmark (Kjellberg and Poulsen, 2014).

3. Aningaasartuutit atornerluinermi aallaaveqartut

Inunnik isumaginninnermut, peqqissutsimut atornerluinerillu ataasiakkaat inuiaqatigiinnut kinguneri pillugit kisitsisitigut ilisimatusarnermiillu paasissutissat pitsaasut atornerluinermut aningaasartuutit pillugit misissueqqissaarnermut pitsaasumut aalajangiisuulluinnarput. Nassuiaammi matumani sammineqartut ilai eqqarsaatigalugit Kalaallit Nunaanni paasissutissat tutsuiginartut pissarsiariuminaammata unamminiarnarsimavoq.

3.1. Peqqinnissaqarfiup sullissineranut aningaasartuutit

Peqqinnissaqarfiup sullissinerani aningaasartuutit malittaat Tabeli 2.1. Imigassamut katsorsartinnernut aningaasartuutit, unitsitsineranut aningaasartuutit, nakorsianik misissuineranut atornerluinermillu aallaaveqartumik saaffiginnikkasuarnarit, nakorsaatinut aningaasartuutit, atornerluinermi aallaaveqartumik napparsimasunik angallassinernut aallarussigasuarnernullu aningaasartuutit kiisalu peqqinnissaqarfimmi atornerluinermut pinaveersaartitsineranut ilisimatusarnermullu aningaasat immikkoortinneqartut.

Atuagarsorneq naapertorlugu peqqissaanikkut angusat pitsaasut naatsorsuutini ilaasariaqaralarput. Ullormut annikitsuaqqamik aalakoornartumik atuineq taqqakkut milittuunnginnissamut taamatullu uummatikkut nappaatinut iluaqutaavoq, iluaqutaanerali annertussusaa siornagut ilimagisamit annikinneruvoq. Angusanut ajunngitsunut aningaasartuutit uani ilanngunneqanngillat, ilaatigut imertarneq aalakoorniarluni imernerusarmat, inersimasullu taamaallaat 1,1 %-ii ullut tamaasa aalakoornartutortarput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008), ilaatigut aalakoornartoq annikitsuinnarmik imertaraanni kræfteqalernissamut aarlerinaat annerulertarpoq.

3.1.1. Atornerluisunik katsorsaasarnermi aningaasartuutit

Katsorsaavimmi Nuummiittumi nuna tamakkerlugu atornerluisunut katsorsartinnissamut neqeroorutinut aningaasartuutit, peqqinnissaqarfimmik isumaqatigiissuteqarnikkut ingerlanneqartumi, ullumikkut katillugit 10,8 mio. kr.-it atornerqartarput, taakkunanga kommunit 4,2 mio. kr.-inik akiliisarput. Kommunit ilaat atornerluisunut namminneq neqerooruteqarput taamaalillutik nuna tamakkerlugu neqeroorutit saniatigut aningaasartuuteqarput (takuuk immikkoortoq 3.3).

3.1.2. Unitsitsinerit atornerluinermi aallaaveqartut

Unitsitsineranut aningaasartuutit unitsitsinerit imigassamik hashimillu atuinermi aallaaveqartut amerlassusii aallaavigalugit naatsorsorneqarsimapput, taakkununga ullut uninngaviusut amerlassusii, ullut innangavinniinnerit immikkoortillugit, nunani allani misissuinerit aallaavigalugit atornerluinermik peqquteqartuusut (Pedersen, 2004) kalaallillu ullormut innangavinniinnerit aallaavigalugit aningaasartuutaat kingullit aallaavigalugit. Ullormut innangavinniinnerit assigiinngitsumik naatsorsorneqartarneri pissuteqarpoq misissuinerne assigiinngitsuni immikkoortunut taakkununga imigassamit aallaaveqartunut minnerpaaffinnik annerpaaffinnillu naliliisarneq (Pedersen, 2004). Nuna tamakkerlugu napparsimasut nalunaarsorsimaffiannit 2011-moortuniit 2013-moortut akornanni ukiumut ullut innangavinniiffiusut atornerluinermik peqquteqartinneqartutut nassuiaaserneqarsinnaasut 1.124 1.588-llu akornanniittut imigassamik aalakoornartumik atornerluineq peqqutigalugu 519-illu ukiumut hashimik atornerluineq peqqutigalugu . Ullormut innangavimmiinnermut aki 3.800 kr.-inut annertussusilerneqarsimavoq, tassaalluni Dronning Ingridip Napparsimmavissuani Nakorsaasersuisut immikkoortortaqqarfianiinnermi akiusoq. Naatsorsuutit taakku aallaavigalugit 2011-2013-imi ukiumut agguaqatigiissillugit aningaasartuutit 6,2 aamma 8,0 mio. kr.-it akornanniippat. Atornerluineq pillugu

nassuiaammi aningaasartuutit nalunaarsorneqarnerat allaanerulaarpoq (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), immikkoortumut atornerluinermit aallaaveqartumut tunngatillugu kisiseriaaseq nutaannginnerulaartoq atorneqarmat.

3.1.3. Atornerluinermit aallaaveqartumik misissuinerit saaffiginnikkasuarnerrillu

2014-imi 20.415-it missaaniittut 4-6 %-ii atornerluinermit aallaaveqartutut nalilerneqarsimapput. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup aalakoornartumit nakuusernermillu aallaaveqartunik ajoqusernermik misissuineranit missingersusiaavoq, saaffiginninnerit tamarmiusut 10 %-ii aalakoortutik sulinerup nalinginnaasup avataani saaffiginninnerupput (Nexøe ., 2010). Nakorsiartut atornerluinermit aallaaveqartut agguaqatigiissillugit 584 kr.-inik akeqartut naatsorsoraanni ukiumut 0,5 aamma 0,7 mio. kr.-inik akeqartussatut naatsorsorneqarpoq.

3.1.4. Nakorsaatinut aningaasartuutit

Nakorsaatinut aningaasartuutitut nakorsaait aalakoornartumut katsorsartinnermut taamaallaat atorneqartut ilanngunneqarput⁴. Hashimik atornerluinermuinnaq atorneqartunik nakorsaateqanngilaq. 2011-2014-imi nakorsaatinut ukiumut aningaasartuutit agguaqatigiissillugit 35.634 kr.-iupput.

3.1.5. Napparsimasunik angallassineq aallarussigasuarnerlu

Dronning Ingridip Napparsimmavissuata sinitsitsisarfianniit nalilerneqarpoq minnerpaamik qaammammut ataasiarluni nakuusernermik imigassamit aallaavilimmik peqquteqartumik Dronningi Ingridip Napparsimmavissuanut aallarussigasuartoqartartoq⁵, taakkunanga ukiumut napparsimasut 1-2 Danmarkimut aallarussigasuartoqartarluni⁶. Aallarussigasuartarnermut ukiumut aningaasartuutit 1,5 - 1,8 mio. kr.-it missiliorpaat. Napparsimasut taamaattut agguaqatigiissillugit napparsimasuninngarnit aningaasartornerupput, peruluttutut katsorsartariaqakulanerat pissutigalugu. Kalaallit Nunaanni napparsimasunik angallassinerni nunanullu allanut nalinginnaasumik nuussinerni atornerluinermit aallaaveqartut missingersussallugit ajornarpoq. Tassa imaappoq, aningaasartuutivinnut sanilliullugit aningaasat taaneqartut minnaarlugit missingersugaapput.

3.1.6. Atornerluinermik pinaveersaartitsinermit aningaasat immikkoortinneqartut

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermut ilaatillugu pinaveersaartitsinermit Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmi (PN) kommuninilu atornerluinermik pinaveersaartitsinermit aningaasanik immikkoortitsisoqartarpoq. PN-imi 2014-imut aningaasat 1,3 mio. kr.-it immikkoortinneqarput

3.1.7. Atornerluineq pillugu ilisimatusarnermut aningaasat immikkoortinneqartut

Atornerluineq pillugu ilisimatusarnermut aningaasanik immikkoortitsisoqanngilaq.

3.1.8. Peqqinnissaqarfiup aningaasartuutai tamarmiusut

Paasissutissat piusut pillugit nalorneq pissutigalugu peqqinnissaqarfimmi aningaasartuutit tamarmiusut 14 aamma 17 mio. kr.-it akornanniittutut annertussusilerneqarput. Atornerluisunik katsorsaanermit kommunit utertitsillutik akiliutaat ukiumut 4 mio. kr. missaanniittutut annertussusilerneqarput kommunillu aningaasartuutaattut nalunaarsorneqarsimallutik.

	Minnerpaaffik (1000 kr.-inut)	Annerpaaffik (1000 kr.-inut)
--	-------------------------------	------------------------------

⁴ Antabus aamma Naltraxon

⁵ Gns. 102.000 kr. DIH-mut angallassineq, Kisitsisit 2014-imi

⁶ Gns. 301.000 kr. DK-mut angallassineq 2014

Atornerluisunik katsorsaaneq, peqqinnissaqarfimmi aningsaartuutit	6.600	6.600
Unitsitsinerit	6.243	8.007
Nakorsartunik misissuinerit saaffiginnikkasuarnerrillu	477	715
Nakorsaatitut aningsaartuutit	36	36
Aallarussigasuarnerit	1.500	1.800
Peqqinnissaqarfimmi atornerluinermik pinaveersaartitsineq	1.300	1.300
Ilisimatusarneq	0	0
Katillugit	16.156	18.458

Tabeli 3.1 Peqqinnissaqarfimmi aningsaartuutit tamarmiusut (PN-imit paasissutissat aamma Peqqissutisimut Pinaveersaartitsinermullu Aqutsisoqarfimmit)

3.2. Inunnik isumaginninnermi aningsaartuutit atornerluinermit aallaaveqartut

Aningsaartuutit inunnik isumaginninnermi aningsaartuutitut ilaatinneqartikkusutat atornerluinermit aallaaveqartut (pisortanit ikiorsiissutit, siusinaartumik pensionisiat, sulilersitsineq, piginnaanngorsaqqinneq, suliffissaqartitsineq, ineqarnermut tapiissutit, meeqqanut tapiissutit), inuttut ikiorneqarnermut aningsaartuutit, ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissiinerit, atornerluinerup kingunerisaanik meeqqanik inissiinerit ikiorsiissutinullu allanut aningsaartuutit (Tabeli 2.1).

3.2.1. Inunnik isumaginninnermi aningsaartuutit atornerluinermit aallaaveqartut (pisortanit ikiorsiissutit, siusinaartumik pensionisiat, sulilersitsineq, piginnaanngorsaqqinneq, suliffissaqartitsineq, ineqarnermut tapiissutit meeqqanullu tapiissutit)

Inuit 4.000 6.000-llu akornanni katsorsartariaqartumik atornerluisuusut siusinnerusukkut missingersorneqartut (Peqqissutisimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014). Taakkunanga 1/4 1/3-illu akornanni inuit ullumikkut Katsorsaavimmi Nuummiittumi katsorsartittut assinganik katsorsartittariaqartuupput. Inuit 1.000 – 1.500-iupput. Taamaalillutik inuit taakku aallaavigalugit naatsorsuutit suliarineqartut.

Atornerluinermit atatillugu inunnik isumaginninnermi aningsaartuutit atornerluisut 1.000 1500-llu akornanni toqqaannangitsumik aningsaartuutit assigiinngissutaat ukiui suaassusaallu naapertorlugit naatsorsuussaapput. Atornerluisunut 1.000 -1.500-inut aningsaartuutit naatsorsorneranni Katsorsaavimmi Nuummiittumi 2013-imi katsorsartittut 299-iusut naatsorsuinermit tunngavittut atorneqartut. Periaatsip assinga danskit misissuinerminni atorsimavaat (Kjellberg and Poulsen, 2014). Allat tunngavittut atorneqartut, soorlu assersuutigalugu aningsaarsiat, ilinniagaqarneq suliffeqarnerlu atornerluineq pillugu nassuiaanermi atorneqarsinnaapput, maannakkulli paasissutissat tunngavigineqartut iluarsiiffigineqarnissaat ajornarsimavoq.

Aalakoornartumut katsorsartittunut 299-iusunut aamma 1.000-inut 1.500-inullu annertuumik atornerluisuusunut inunnik isumaginninnermi ikiorsiissutigineqartunut aningsaartuutit tabeli 3.2-mi ersersinneqartut.

1.000 kr.-inut	299-t maannakkut	1.000-nut	1.500-nut
----------------	------------------	-----------	-----------

	atornerluinermut katsorsartittunut	annertuumik atornerluisuusunut	annertuumik atornerluisuusunut
Pensionisiat	90	301	451
Suliffissaaleqinermit ikiorsiissutit	205	688	1.032
Ineqarnermut tapiissutit	107	3.602	5.403
Meeqqanut tapiissutit	609	2.038	3.057
Pisortanit ikiorsiissutit, akileraaruteqaataasussat	5.039	16.854	25.281
Pisortanit ikiorsiissutit, akileraaruteqaataasussaangitsut	568	1.901	2.852
Katillugit	7.588	25.384	38.076

Tabeli 3.2 Inuit atornerluisuusut aamma ukiuinut suaassusiinullu immikkoortillugit malinnaavigineqartut inunnik isumagininnermi aningaasartuutit assigiinngissusaat (Paasissutissat Naatsorsueqqissaartarfimmeersut 2013)

3.2.2. Inunnut ikiorsiissutinut aningaasartuutit

Paasissutissat amigarneri pissutigalugit naatsorsorneqarsinnaangillat.

3.2.3. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissinernut aningaasartuutit

Ilaqutariinnermut Naalakkersuisoqarfik misissueqqissaarnermut matumunnga tunngatillugu aperineqarpoq meeqqanut inuusuttunullu ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut aningaasartuutit naatsorsorneqarneranni atornerluinermi aallaaveqartut qanoq annertutiginersut. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut paasissutissaasivik naapertorlugu inissinerni 226-iusuni 34-t atornerluinermik pissuteqarput, meeqqat ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissinneqarsimasut 15 % assigalugit (Tabeli 3.3).

Naalakkersuisoqarfiup Namminersorlutik Oqartussat ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiutaannik oqarasuaatikkut apersuinerani (9-nit 5 akineranni) meeqqat inissinneqarsimasut 50-100 %-ii angerlarsimaffinnit atornerluiffiusuniissangatinneqarput. Taamaalilluni isumaqarnarpoq atornerluineq inissinermut pissutaasutut paasissutissiisivinni nalunaarutigineqartarsimangitsut, 15 %-iinnaallu atornerluineq pissutigalugu inissinneqarsimasutut nalunaarsorneqarsimallutik. 2014-imi inissinernit 34-iusut 20,9 mio. kr.-inik minnerpaamik akeqartutut taamaattumik nalilertariaqarput piviusorsioortumillu naliliissagaanni pingasoriaataanik amerlanerullutik.

2014 1.000 kr.-inut	Amerlassusii	Meeqqat inissinneqarsimasut tamarmiusut %	Aningaasartuutit
Angerlarsimaffimmi aalakoornartumik atornerluineq	18	8,0	8.948
Angerlarsimaffimmi aalakoornartumik ikiaroornartumillu atornerluineq	12	5,3	9.453
Angerlarsimaffimmi ikiaroornartumik atornerluineq	4	1,8	2.537
Atornerluineq pissutigalugu. inissinneqarsimasut	34	15,0	20.938

Tabeli 3.3 Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissiinerlut aningaasartuutit, inissiinerlut atornerluineq pissutaatinneqarluni (Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit pillugit paasissutissaasivik)

3.2.4. Meeqqat atornerluineq pissutigalugu allanut inissinneqarsimasunut aaqqiissutinullu allanut aningaasartuutit

Aamma nalilerneqarsimapput atornerluinerlut attuumassuteqartumik angajoqqaarsiaasunut suut aningaasartuutaasimanersut. Kommunit akornanni aningaasartuutit assigiinngilaartumik kontolersorneqartarput. Kontumut 41.02, 41.03, 41.04 aamma 41.21 kiisalu 41.22 aningaasartuutit tamarmiusut, tassuuna angajoqqaarsiat 2013-imi 37 mio. kr.-inik matussuserneqarput. Nalinginnaasunik angajoqqaarsiaqartitsinerlut pissutaasut amerlapput taakkunanngalu atornerluinerlut pissuteqartut toqqaannartumik nalilerneqarsinnaanngillat, (Tabeli 3.4). Tamanna Sermersooq Kommuniata Ilaqutariinnermullu Naalackersuisoqarfiup naliliineri aallaavigalugit ataatsimut isumaa tassaavoq, nalinginnaasumik inissiinerit 15 %-iusut (ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissinneqartut amerlaqatai), inissiigasuarnerit 90%-iusut aamma inuussutissarsiuutigalugu paarsisartut inissiinerit 75%-iusut atornerluinerlut aallaaveqartuusut.

1.000 kr.-inut	Kommunit tamarmik	Atornerluinerlut aallaaveqartutut nalilerneqartut	Aningaasartuutit
Angajoqqaarsiat nalinginnaasut	20.782	15 %	3.117
Ilaqutariinnit paarisassanngortitsigasuarnerit	14.728	90 %	13.264
Inuussutissarsiuutigalugu angajoqqaarsiat	1.375	75 %	1.106
Katillugit	36.996		17.487

Tabeli 3.4 Angajoqqaarsianut 2013-imi aningaasartuutit (paasissutissat Naatsorsueqqissaartarfimmeersuupput)

3.2.5. Aningaasartuutit allat

Kommunit Katsorsaavimmi Nuummiittumi katsorsaanernut ukiumut 4,2 mio. kr. missaat atortarpaat. Taakku saniatigut kommunit ilaat namminneq atornerluisut katsorsartinnissaannut neqerooruteqarput. Taakkununga aningaasartuutit 2,5 mio. kr. missaaniinnissaat nalilerneqarput, tassa imaappoq aningaasartuutit tamarmiusut 6,7 mio. kr.-iusut.

Aperineqartuni 399-iusuni atornerluinerlut aallaaveqartut qimarnguinnut 2012-imi saaffiginninnerit 45 %-upput (aalakoornartumik minnerpaamik 26 %-ullutik hashimillu minnerpaamik 17 %-ullutik) (Qimarnguut ukiumoortumik nalunaarutaat, 2012). Aningaasartuutit missingersorneqarsimanngillat.

3.2.6. Inunnik isumaginninnermi ukiumut aningaasartuutit tamarmiusut

Inunnik isumaginninnermi atornerluinerlut aningaasartuutit qularutissaanngitsumik missingersuunneqartunit annertunerupput. Paasissutissat killeqarput kontolersuinerit tunniussinerillu assigiinnginneri pissutigalugit, ilaat inunnut ataasiakkaanut tunngammata allallu ilaqutariinnut tunngallutik. Soorlu assersuutigalugu meeqqanut tapiissutit ilaqutariinnut attuumassuteqartuupput tapiissutillu annertussusiat inoqutigiiit aningaasarsiaat malillugit annertussusilerneqartarlutik. Maannakkuugallartoq ikiersiissutit ilaqutariinnut tunniunneqartartut pillugit ilaqutariinnut kisitsisitigut paasissutissanik

takussutissiisinnaasunik peqanngilaq. Aamma kommunit allaffissornikkut suleriaasii assigiinngitsuupput. Tamatuma nassataanik ikiorsiissutit ilaqutariinnut attuumassuteqartut inunnut ataasiakkaanut naatsorsornissaat nalorninaateqarpoq⁷.

Kommunit aningaasartuutaat tamarmiusut kontutigit takugaanni atornerluinermut attuumassuteqartunik aningaasartuutunik ilaqarsinnaapput, tamanna aningaasartuutit annerunerannut takussutissaasinnaavoq. Tamanna assersuutigalugu atuuppoq sulilersitsinermi, sulinermik misiliinermi, nikerartumik sulinermi, sulinissamat piukkunnarsarnermi piginnaangorsaqqinnermilu, Piareersarfinni, siunnersuinissamat suliniutini il.il., paaqqinnittarfinni inissaqartitsinermit aningaasartuutini, isumaginninnermi pinaveersaartitsinermik suliaqarnermi ilaqutariinnillu katsorsaaneq, siusinaartumik pensionisiani, angerlarsimaffimmi ikiorteqartitsinermi aamma PPR-imi. Kontuni taakkunanani aningaasartuutit tamarmiusut, ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit avataatigit angajoqqaarsiaqartitsineq ilanngullugu 2011-2013-imi agguaqatigiissillugit 1.671 mio. kr.-iupput.

Aningaasartuutunik paaqqinninnermut tunngasunik missingersuutit appasippallaarunarpot, tassami ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissiinerit aningaasartuutit, tulleriarineq pillugu allagaatini atornerluinermi aallaaveqartut, taamaallaat ilanngunneqarsimammata. Tamanna aamma angajoqqaarsiaqartitsinermi atuuppoq, angajoqqaarsianut inissiinerit nalinginnaasut ilaat atornerluinermi aallaaveqarunarmata.

Inunnik isumaginninnermi atornerluinermut aningaasartuutit tamarmiusut ilisimaneqartut annertuumik atornerluisut 1.000 aamma 1.500 akornanni naatsorsuutigisatut amerlassusilerneqartut tabeli 3.5-imi naatsorsorneqarput.

	Annertuumik atornerluisut 1.000-iuppata (1.000 kr.)	Annertuumik atornerluisut 1.500-iuppata (1.000 kr.)
Kommunit inunnik isumaginninnermut aningaasartuutaat	25.384	38.076
Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut inissiinerit	20.938	20.938
Angajoqqaarsianut inissiinerit	17.487	17.487
Atornerluisunik katsorsaaneq	6.700	6.700
Katillugit	70.509	83.201

Tabeli 3.5 Inunnik isumaginninnermi atornerluinermut aningaasartuutit tamarmiusut

3.3. Ilinniartitaaneq

Ilinniartitaaneq nalinginnaasumik aningaasartuutunik misissueqqissaarnernut ilanngunneqarneq ajorpoq, atornerluinerli pissutigalugu sumiginnaaneq, atuarfinni meeqqat ilaqutariinnit atornerluisuneersut ataavartumik ajornartorsiutinut tunngaviusutut oqaatigineqartarmata suliassaqarfimmut aningaasartuutit missingersorneqarput.

Kommunini atuarfiit 2011-2013-imi agguaqatigiissillugit 682 mio. kr.-inik akeqarsimapput, aningaasartuutini tamarmiusuni sorliit atornerluinermut attuumassuteqarnerisut

⁷ Kalaallit Nunaanni naatsorsueqqissaartarfik., nammineq nalunaarut.

naatsorsorneqarsinnaasimangillat. Taarsiullugu meeqqat atuarfiini immikkut atuartitsineq ilinniarfinnilu qaffasinnerusuni siunnersuisarnerit amerlassusii taamaallaat isiginiarneqarsimapput, taakku atornerluinermit aallaaveqartut isigineqarmata. Ilinniartitaanermi atornerluinermit aningaasartuutit missingereri appasinaarneqarsimagunarput.

3.3.1. Meeqqat atuarfiini immikkut atuartitsineq

Atuarfinni immikkut atuartitsineq atornerluinermit aallaavilinnut qaninnerpaagunarpoq.

2012/2013	Nalinginnaasumik immikkut atuartitsineq	Annertunerusumik immikkut atuartitsineq	Katillugit
Atuartut amerlassusii	1.009	502	1.511
Tiimit atuartitsinermit atornerqartut	61.348	125.519	186.867
Atuartitsinerup tamarmiusup ilaa (%)	8,4	17,2	25,5

Tabeli 3.6 Meeqqat atuarfianni immikkut atuartitsinermit tiimit atornerqartut 2012-2013 (Ilinniarnermut Ilisimatusarfik, 2013)

Tabeli 3.6-imi takuneqarsinnaasutut 2012-2013-imi katillugit 186.867 tiimit atuartitsinermit atornerqartut imaluunniit immikkut atuartitsinerit tamarmiusut 25,5 %-ii atornerqarlutik. Ilisimasat aallaavigalugit ilaqutariit meerartallit 44 %-ii atornerluinermit eqqugaqqapput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), perorsaanikkut – tarnip pissusaatigut siunnersuisarnermi suliat affangajaammata inunnik isumaginninnermi annertupput peqatigisaanillu atuartut tamarmiusut 25 %-ii perorsaanikkut - tarnip pissusaatigut siunnersuinermit attuumassuteqarnerisa ilimanarsippaat angerlarsimaffiit atornerluiffiusut.

Tiimit immikkut atuartitsinermit atornerluinermit aallaaveqartut immikkut atuartitsinerit tamarmiusut 5–10 %-iusut annertussusilerneqarput, tassa imaappoq 9.343 aamma 18.687 tiimit akornanni imaluunniit 3,7 aamma 7,4 mio. kr.-it akornanni/ ukiumut aningaasarsianut isumaqatigiissut C-p nalingi, tassa imaappoq tiimimut 400 kr. aallaavigaanni.

3.3.2. Ilinniarfinnut qaffasinnerusunut aningaasartuutit

Ilinniarfinni ilinniarfinnilu ingerlaqqiffiusuni atornerluinermit aningaasartuutit pillugit paasisstissat Ilinniartitaanermut, Kultureqarnermut, Ilisimatusarnermut Ilageeqarnermullu Naalakkersuisoqarfimmit pissarsiariniarneqarput. Ilinniarnermik taamaatitsisarnerit ilinniartitaanermut namminermit aningaasartuutaangillat siunnersuisarnermili pingaarnertut aningaasartuutaasarlutik. Taamaatitsisarnerilli siunissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut annertuumik sunniuteqassaaq suliffissaqarneq, naammassisaqarsinnaassuseq aningaasarsiallu qaffasissusiat uuttuutaammata pingaaruteqartut. Tamakku aningaasartuutitigut sunniutigisassaat naatsorsuutini ilaatinneqangillat, sunniutilerujussuurtulli nalilerneqarput, tamanna ilaatigut Aningaasaqarnermut Siunnersuisoqatigiit 2010-mut nalunaarusiaanni "Ilinniartitaanermik misissuineq"-mi allaaserineqarpoq⁸.

Ilinniarfiit atornerluisunik siunnersuinermit aningaasartuutit kisitsitaleruminaatsippaat Ataatsimut nalilerpaat aningaasartuutit ukiumut 0,6 mio. kr.-iusut.

⁸ <http://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Finans/DK/Oekonomisk%20raad/konomisk%20Rds%20rapport%202010.pdf>

3.3.3 Ilinniartitaanermi aningaasartuutit tamarmiusut

Meeqqat atuarfiini ilinniarfinnilu qaffasinnerusuni atornerluinermit aningaasartuutit tabeli 3.7-imit ersersineqartunit qaffasinnerussagunarput. Taakku saniatigit atornerluinermit aallaaveqartumik minnerunngitsumik ilinniarnermik naammassinninngitsoortarnej aningaasartuutitigit annertuumik sunniuteqartarpoq. Ilinniarfinit aamma tikkuarneqarpoq atornerluineq assersuutigalugu nalikinnerusutut misiginermik, amigartumik ukkassisinnaanermik, qasusoornermik annilaangasarnemillu kinguneqartartoq taamaattumillu atornerluineq ilinniartitaanermut tigussaannngitsutigit annertuumik aningaasartuutaasartoq. Pisortaaup oqarneratut: "Ilinniartut ataasiakkaat siunnersortimut siunnersortinnissamik pisariaqartitsillutik ornigukkaangamik, amerlanertigit meeraanermut sumiginnagaasimaneq, soorlu kinguaassiuutitigit atornerluinermit, ilaqtariinni aalakoornartumik atornerluinermit imaluunniit ilaqtariinni nakuusertoqarneranik takunnissimanermut tunngasut pillugit orniguttarput..".

Ilinniartitaanermi aningaasartuutit minnerpaamik ukiumut 4,3 aamma 8,1 mio. kr.-it akornanniinnissaat missingersuutigineqarput.

	Tiimit 5 % annertussuseqassanganneqartut (1.000 kr.)	Tiimit 10 % annertussuseqassanganneqartut (1.000 kr.)
Meeqqat atuarfiat, (immikkut atuartitsineq)	3.737	7.474
Ilinniarfiit qaffasinnerusut (siunnersuineq il.il.)	600	600
Katillugit	4.337	8.074

Tabeli 3.7 Ilinniartitaanermi aningaasartuutit tamarmiusut

3.4. Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat

Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut toqukkut qimagutiaarpallaarneq, napparsimalluni peqanngittarnerit, sulisinnaassutsip annikillinera suliffissaaleqinerlu ilaatinneqakkajuttarput. Taakkununga tunngasut naatsorsornissaat ajornarsimavoq. Taakkunungali tunngasut pingaaruteqarmata kinguliini naatsumik allaaserineqarput. Paasissutissanik amigateqarneq pissutigalugu taamaallaat aningaasarsiatigit annaasat toqqarneqarput naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut taarsiullugit.

3.4.1. Toqukkut qimagutiaarpallaarneq

Toqukkut qimagutiaarpallaarnermi, tassa imaappoq suaassuseq tunngavigalugu agguaqatigiissillugu inuuffiusut sioqqullugit naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat kisiisa pinnagit aammali inuup siunissami naammassimasinnaasaralui ilanngullugit naatsorsorneqarput. Tamanna pingaartumik inuusunnerusut atornerluinermik pissuteqartumik toqumik kinguneqartumik ajunaaraangata, naammassisaqarsinnaassusiugaluaq annertusinnaasarpog. Inuilli utoqqalineri aamma aningaasartuutitik nassataqarpoq. Tamakku aamma ilanngullugit naatsorsorneqassapput. Maannakkut paasissutissat tunngavigalugit toqukkut qimagutiaarpallaarnernut aningaasartuutit naatsorsussallugit ajornarpoq. Ungasinnerusorli eqqarsaatigalugu tamanna naliliivigineqartariaqarpoq Kalaallit Nunaanni toqussutaasartut suussusiannik nalunaarsuinerit aallaavigalugit: imerajunneq, tingulunneq, aqajaqqup sanilequtaani aseruuttoornerit kiisalu ajunaarnerit, imminut toquttarneq aalakoornartumillu toqunartuninnermut atatillugu nalornisigineqartumik toqussuteqarnerit Kalaallit Nunaanni toqutigineqartuni tamarmiusuni

minnerpaamik 3 %-ii aalakoornartumik atornerluinermik toqussuteqartarput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014).

3.4.2. Napparsimalluni peqannginnerit amerleriarnarat sunniuteqarluarnerullu annikilleriarnera

Suliffeqarnermi atornerluinerup kingunerinut kisitsisinik peqanngilagut, Grønlands Erhvervili 2014-imi suliffeqarfiit ilaasortaasut 195-iusut akornanni apersuisitsisimavoq, taakkunanngalu 192-it akipput. Sulisut katillugit 1 %-imiit 10 % -iisa missaat atornerluisuusut, suliffeqarfiit akissuteqartut pingajorarterutingajaasa nalilerpaat, suliffeqarfiillu 12 %-iini sulisut 11%-imiit 25%-it atornerluisuunerarlugit. Taamaallaat suliffeqarfiit 5 %-ii atornerluineq pissutigalugu sulinningitsoortoqartanngillat taamaallaallu suliffeqarfiit 21 %-ii atornerluineq pissutigalugu suliffeqarfimmi suliat kinguaattoornerannik piffissamilluunniit sivirusunerusumik atuisariaqarnermik misigisaqarnikuunngisaannarput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014).

3.4.3. Suliffissaaleqineq

Suliffissaaleqineq atornerluinerlu imminnut attuumassuteqarput. Peqqutaasut- sunniutaasalu ataqatigiinnerat, tassa imaappoq suliffissaaleqineq pissutigalugu atornerluisunngortoqartarnerasoq imaluunniit atornerluineq pissutigalugu suliffissaaleqilertoqartarnerasoq isumaliutigisariaqarpoq. Atornerluinermit aallaaveqartumik suliffissaaleqisut amerlassusii pillugit paasisutissat pigineqanngillat. Qaninnerpaapput taamaaqatigiiaat (MATCH- grupperingerne), Naatsorsueqqissaartarfilli aamma Inuussutissarsiornermut Naalakkersuisoqarfik naapertorlugit kommunit akornanni taamaaqatigiiaanik nalunaarsuisarnerit assigiinngitsorujussuupput. Suliassaqarfik taamaattumik ilanngunneqanngilaq.

3.4.4. Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut aningaasartuutit aningaasarsiatigut annaasarineqartut naatsorsorneqarneri

Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat matumani toqqaannartumik naatsorsorneqarsinnaanngimmata, soorlu danskit misissuineranni taamaattoq (Kjellberg and Poulsen, 2014), inuit atornerluinermut katsorsartissimasut kiisalu inuit utoqqaassusii suaassusiilu malillugit malinnaavigineqartut akornanni akissarsiaasa assigiinngissusii toqqaannanngitsumik uuttorneqarput.

Inuit 4.000 6.000-llu akornanni katsorsartariaqartumik atornerluisuusut siusinnerusukkat missingersorneqarput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014). Taakkunannga 1/4 1/3-illu akornanni inuit ullumikkut Katsorsaavimmi Nuummiittumi katsorsartittut assinganik katsorsartittariaqartuupput. Inuit 1.000 – 1.500-iupput. Taamaalillutik inuit taakku naatsorsuinermi aallaaviupput. Inuit 299-iusut 2013-imi Katsorsaavimmi Nuummiittumi atornerluinermut katsorsartittut agguaqatigiissillugit 102.000 kr.-inik appasinnerusunik aningaasarsiaqarput inunnit ukioqqortussuseq suaassuserlu malillugit malinnaavigineqartuninngarnit. Tamatuma assigaa katillugit 30,5 mio. kr., akileraarutinullu A-nut akiliutit assigiinngissutaat katillugit 11,3 mio. kr.-iullutik. Ilinniarsimasuunerli inuussutissarsiutitigullu tunuliaquttat nakkutigineqarsimangillat, tamannalu nassuiaatini pingaaruteqartuusoq naatsorsuutigisariaqarpoq. Tamanna ajoraluartumik ajornarsimavoq. Oqaraanni inuit 1.000 – 1.500-it annertuumik atornerluisuusut aningaasarsiaasa assigiinngissutaat taama annertutigisut inuiaqatigiinnut aningaasarsiatigut annaasat tamarmiusut ukiumut 102 aamma 153 mio. kr. akornanniissapput. Taakkunannga akileraaruteqaataasussat A-t ukiumut 38-55 mio. kr.-inik annertussuseqassapput.

1.000 kr.-inut	1.000-nut annertuumik	1.500-nut annertuumik
----------------	-----------------------	-----------------------

	atornerluisuusunut	atornerluisuusunut
Aningaasarsianit annaasat ⁹	102.000	153.000
Katillugit	102.000	153.000

Tabeli 3.8 Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut aningaasartuutit aningaasarsiatigut annaasaqarnertut naatsorsorneri (Paasissutissat Naatsorsueqqissaartarfimmeersuppup)

3.5. Pinerluttulerineq

Pinerluttuliornerit nalunaarsorsimangitsut amerlassusii ilisimaneqanngimmata inuiaqatigiit pinerluttuliornerit aningaasartuutigisartagaat tamarmiusut amerlanertigut ikinaarneqartarput. Inuk pinerluttuliornermi nalaani sunnertissimasoq imaanngilaq iliuuseq atornerluinermik peqquteqartoq, atornerluinerli pinerluttuliornerissamut pinerliisoqarnissanullu ilimanarnerulersitsisarpoq (Gjersvik, 2004).

Pinerluttulerinermit tunngatillugu pinerluttuliornerissamut, pinerluttuliornerup kingunerinut, pinerluttuliornerup akiorneqarneranut pinaveersaartitsinermit aningaasartuutit missingersornissaat kissaatigineqarsimavoq kiisalu angallannermi ajutoornerit (cykelit, biilit, umiatsiat assigisaallu) atornerluinermit aallaaveqartunut aningaasartuutit (Tabeli 2.1), tamannali ajornarsimavoq. Kalaallit Nunaanni pinerluttuliornerit atornerluinermit aallaaveqartunut toqqaannartumik aningaasartuutit naatsorsorneqarsinnaanngillat, pinerluttuliornerit ataasiakkaarlugit pinerluut suunersoq, pinerluttuliornerit assigiit akulikissusii, atornerluinermit sorlermit aallaaveqartuunersoq pinerluutigineqartumullu aningaasartuutigineqartut agguaqatigiissinneri pillugu paasissutissanik peqartariaqarmat. Taarsiullugu Kalaallit Nunaanni Politiit aningaasartuutininut naliliinerat pillugu aperineqarsimapput, aningaasartuutit suut atornerluinermit aallaaveqarnerisut aningaasartuutillu tamarmiusut missingernerat pillugit.

3.5.1. Kalaallit Nunaanni politiit pissutsinut imigassamit aallaavilinnut toqqaannartumik aningaasartuuteqarnerunerannik annertussusiliineq

Kalaallit Nunaanni Politiit pissutsinut aalakoornartumit aallaaveqartunut ukiumut agguaqatigiissillugit aningaasartuuteqarnerusimanertik nalilerpaat. Tamakku tassaapput angerlarsimaffimmi eqqissiviilliornerit, nakorsamit misissortinnerit aningaasartuutit, nakorsamit misissortinnerit, annaassiniarnerit sulianullu suliarigasuagassanut aningaasartuutit. Naatsorsuinermi taamaallaat pineqarput pissutsit sulisunik amerlanerusunik aggertitsinerit taamaalillunilu illoqarfinni pinerluttuliornerit tunnganatik, taakkunani ulloq unnuarlu sulisoqarpoq.

Pissusii	Aningaasartuutit	Katillugit 1.000 kr.-inut
Angerlarsimaffimmi eqqissiviilliornerit	2.000-it angutit 2 500 kr.-inut	2.000
Nakorsamit misissortinnerit (mattussivimmiitsitsineq, imigassartorsimalluni biilerneq, nakuuserneq pillugu suliat, toqungasut timaanik ammaalluni misissuinerit)		1.500
Annaassiniarnerit (SAR) aalakoornartumit aallaaveqartut		500
Sulianut suliarigasuagassanut		200

⁹ 102.000*1.000 = 102 *1000 kr. til 102.000*1.500 = 153 * 1.000kr.

aningsartuuteqarneruneg, assersuutigalugu aallaasersornerit		
Katillugit		4.200

Tabeli 3.9 Pissutsit atornerluinermit aallaaveqartut, Kalaallit Nunaanni Politiinut aningsartuuteqarnerunermik kinguneqartut (Paasissutissat Kalaallit Nunaanni Politiineersut)

3.5.2. Pinerluttuliornerit atornerluinermit aallaaveqartunut aningsartuutit

Kalaallit Nunaanni Pinerluttunik inunnik isumaginnittoqarfik 106 mio. kr.-inik akeqarpoq. Taakkunanga 23 mio. kr.-it Herstedvesterimi inissineqarsimasunut atorneqartarput¹⁰. Kalaallit Nunaanni Politiit 170 mio. kr.-it missaannik akeqarput. Kalaallit Nunaanni pinerluttulerinermi atornerluinermit aningsartuutit tamarmiusut missingernissaat ajornarsimavoq. Taamaattumik pinerluttuliornerit aalakoornartumit aallaaveqartunut aningsartuutit tamarmiusut pillugit Atornerluineq pillugu nassuiaammi missingersuutigineqartut aalajangiusimaneqarput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014). Tassani Sverigemit Danmarkimiillu paasissutissat aallaavigneqarput, taakkunani 15 % missaat politiinut, eqqartuussivinnut, imigassamit aallaaveqartumik pineqaatissineqarsimasunut aningsartuutaapput. Tamanna 2013-imi akit aallaavigalugit ukiumut 16 mio. koruuninik naleqarpoq. Kalaallit Nunaanni pissutsinut toqqaannartumik nuutsikkaanni ukiumut 16 mio. kr.-it missaanni naleqassaaq. Pinerluttuliorneq aalakoornartumillu atuineq malitsigiittut ittut Kalaallit Nunaanni suliani nakuusernermut tunngasuni inummut ataatsimut 5-riaammik qaffasinneruvoq sulianilu kinguaassiutigut kanngutsaatsuliorneri Politimestereqarfiup naliliinera naapertorlugu 12-riaammik qaffasinnerullutik, pinerluttuliornermut atornerluinermit aallaaveqartunut Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni inummut ataatsimut aningsartuutit minnerpaamik 5-iaammik qaffasinnerupput, tamannalu 80 million kr.-it missaannik naleqarpoq.

3.5.3. Angallannermi ajutoornerit

Angallannermi ajutoornermut atornerluinermit aallaaveqartunut paasissutissaateqanngilagut. Nunatta avataani misissuinerik Kalaallit Nunaanni pissutsinut sanilliunneqarsinnaasunik nassaassaqaanngimmat suliaasaqarfik ilanngunneqanngilaq. Biilini, umiatsiani snescooterinilu atortutigut ajutoornerit misissueqqissaarnermi uani missingernerit appasippallaarput, peqqinnissaqarfimmili aningsartuutit ilanngunneqareerput.

3.5.4. Pinerluttuliornermut atatillugu aningsartuutit tamarmiusut

Atornerluineq pillugu nassuiaammi pinerluttuliornermut aningsartuutit ataatsimut naliliineq allaaserineqartut aalajangiusimaneqarpoq (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), missingersuusiornissaq ajornartutut nalilerneqarmat.

	Aningsartuutit	1.000 kr.-inut
Pinerluttuliornermut aningsartuutit tamarmiusut		80.000
Katillugit		80.000

Tabeli 3.10 Pinerluttuliornermut aningsartuutit tamarmiusut (nunat allat kisitsisaataat tunngavigalugit)

¹⁰ Paasissutissat Kalaallit Nunaanni Pinerluttunik inunnik isumaginnittoqarfik

3.6 Atornerluinermut ukiumut aningaasartuutit tamarmiusut

Tabelimi ataani taaneqartumi (Tabeli 3.10) atornerluinermut aningaasartuutit missingersorneqarput.

Aningaasartuutit suliassaqarfinni arlalinni aningaasartuutit toqqaannartumik naatsorsorneqarsinnaanngimmata missiliuutit tunngavigalugit naatsorsorneqarsimapput. Tamanna isumaqarpoq aningaasartuutit ilaanni assersuutigalugu sulinermi aningaasarsiatigut annaasat qaffasinaarlugit missingersorneqarsinnaasut, inunnik isumaginninnermili ilinniartitaanerullu iluani ileqqut maleqqissaarlugit naatsorsorneqarsimassasut. Aningaasartuutit naatsorsorneqarsimasut saniatigut suliassaqarfinnut aningaasartuutit kisitsisitalersorneqarsinnaasimangillat, soorlu assersuutigalugu ajunaarnerit atornerluisut qanigisaasullu tigussaannngitsunut aningaasartuutaat.

Inuit 4.000 6.000-llu akornanni katsorsartariaqartumik atornerluisuusut siusinnerusukkut missingersuutigineqarpoq (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalackersuisoqarfik, 2014). Taakkunannga ¼ 1/3-illu akornanni inuit ullumikkut Katsorsaavimmi Nuummiittumi katsorsartittut assinganik katsorsartittariaqartuupput. Inuit 1.000 – 1.500-iupput. Taamaalillutik inuit taakku inunnik isumaginnittoqarfimmi naatsorsuinermi aallaavigineqarput.

Peqqinnissaqarfimmi unitsitsinernut aningaasartuutit naatsorsorneqarput misissortinnerit assigiinngitsut akornanni nappaatit imigassamit aallaaveqassanganneqartut ikinnerpaartaasa amerlanerpaartaasalu naliliivigineqarneranni assigiinngissutaasut aallaavigalugit (Pedersen 2004).

Missingersuutit appasinnerat taamaalilluni nappaatit ikinnerpaartaat atornerluinermik peqquteqartut atornerluisullu 1.000-t aallaavigalugit naatsorsorneqarput, missingersuutilli qaffasinnerit nappaatit amerlanerusut atornerluinermik peqquteqartut atornerluisullu 1.500-t aallaavigalugit naatsorsorneqarput (takuuk immikkoortoq 3.1 aamma 3.2 immikkoortualuit pillugit).

	Missingersuutit appasinnerit 1.000 kr.-inut	Missingersuutit qaffasinnerit 1.000 kr.-inut	Aningaasartuutit tamarmiusut ilaasa amerlassusii (%)
Peqqinnissaqarfimmi	18.956	21.558	6,3-7,0 %
Isumaginninneq	70.509	83.201	24,6-26,0 %
Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat	102.000	153.000	37,5-45,3 %
Pinerluttulerineq	80.000	80.000	23,6-29,4 %
Katillugit	271.465	337.759	100 %

Tabeli 3.11 Atornerluinermut ukiumut aningaasartuutit tamarmiusut missingersuutigineqartut (ilinniartitaaneq ilanngunnagu)

Tabeli 3.11-mi tigussaannngitsunut aningaasartuutit aningaasartuutitut tamarmiusunut ilanngunneqanngillat. Taakku pinerluttuliornermi atornerluinermi aallaaveqartuni assut qaffasissanganneqarput aammali ilinniartitaanermit aningaasartuutit taakku annertuutut tikkuarneqarput.

Ilinniartitaaneq nammineq tabeqlalerpoq (Tabeli 3.12), ilinniartitaanermut aningaasartuutit nalinginnaasumik aningaasartuutit misissoqqissaarnerini ilanngunneqarpoq ajoraluarput, aningaasartuutit taakku toqqaannanngitsuummata imaluunniit malitsigisaanik aningaasartuutaammata. Suliassaqarfimmut tassunga aningaasartuutit paasissutissanik pitsaasunik amigaateqarpoq.

	Missingersuut appasinnerpaaq 1.000 kr.-inut	Missingersuut qaffasinneq 1.000 kr.-inut
Ilinniartitaaneq	4.337	8.074
Katillugit	4.337	8.074

Tabeli 3.12 Ilinniartitaanermi atornerluinermut ukiumut aningaasartuutitut tamarmiusunut missingersuutit

Kalaallit Nunaanni tunisat ataatsimut nalingi (BNP) 2013-imi 13,8 mia. kr.-iupput. Atornerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutit 267 aamma 333 mio. kr.-it akornanniinnissaat missingersuutigineqarput. Kalaallit Nunaanni tunisat ataatsimut nalingi (BNP) 2013-imi 13,8 mia. kr.-iupput. Naatsorsuinerit aallaavigalugit inuiaqatigiit 2013-imi atornerluinermut aningaasartuutaat BNP-ip 1,93 %-iisa aamma 2,42 %-iisa akornanniipput imaluunniit inummut ataatsimut 4.721 aamma 5.890 kr.-it akornanniillutik.

2013, 1.000 kr.-inut	Katillugit	Missingersuut appasinnerpaaq 1.000 kr.-inut	Missingersuut qaffasinneq 1.000 kr.- inut
GNP 2013-imi	13.800.000	275.802	345.833
GNP-mit %	100 %	2,00 %	2,51 %

4. Atornerluineq pillugu suliniarnikkut aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut iluanaarutaasinnaasullu

Atornerluinermut aningaasartuutit ajornartorsiutip (annertuumik) annertuneranut takussutissiivoq, aningaasartuutilli appartinneqarsinnaanerannut takussutissiinatik. Aningaasartuutininik misissueqqissaarneq taamaattumik paasissutissat ilagiinnarpaat, aanngajaarniutinut suliniuteqarnissaq pillugu aalajangiinissamut pisariaqartinneqartoq.

Silarsuaq aanngajaarniuteqavinngitsoq piviusorsiornerunngilaq. Siunissami aamma Inuiaqatigiinni aalakoornartumik, hashimik aanngajaarniutinillu allanik atornerluisoqassaaq pinngitsuuisinnaanngitsoqassallunilu. Atornerluinermut aningaasartuuteqartarneq pinngitsoorsinnaanngilaq suliasaqarfimmut pitsaanerpaamik suliniuteqaraluaanniluunniit. Alloriarnerup tullia tassaasariaqarpoq atornerluinermut aningaasartuutit suut pinngitsoorneqarsinnaanersut misissornissaat (avoidable costs).

Aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut tassaapput akuliuffigineqarsinnaasunut ileqqunillu allannguisitsisinnaasunut aningaasartuutit (Collins D et al, 2006). Pisortat pinaveersaartitsineq, atornerluinerup annikillisinneqarnissaa imaluunniit katsorsaaneq pillugit suliniutinut sunniuteqarluartunut isumalluutininik immikkoortitsinermikkut inuiaqatigiinnut iluaqutissanik aningaasartuutinut pinngitsoorneqarsinnaasunik misissueqqissaarnerit takussutissiisinaapput.

Aningaasartuutinut misissueqqissaarnerup ersersippaa paasissutissat aalajangersimasut atornerluinermut aningaasartuutit naliliiviginissaannut tunngavigisassat amigaatigineqartorujussuusut. Atornerluinermut aningaasartuutininik pinngitsoorneqarsinnaasunik naliliinarneq nalorninaateqarneruvoq, aningaasartuutininik misissueqqissaarnermi nalornissutaasartunik siunissamilu suliniutit sunniutigiumaagassaannik eqqoriaaneramik nalorninaateqarsinnaasumik pissutsinillu ullumikkut ilisimasatsinnik piviusunillu aallaavigisatsinnik nalorninarsinnaasunillu imaqarmat.

Aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut nalinganik missingersuineq aatsaat pisinnaavoq atornerluinermut aningaasartuutit missingersoreerneratigut. Taakku saniatigut sutigut pinngitsoortitsiniartoqarnerisooq ilisimaneqartariaqarpoq. Suliniutitigut assigiinngitsutigut assersuutigalugu akinik allannguinnikkut, katsorsaannikkut imaluunniit pinaveersaartitsinermut suliniutitigut suut anguneqarsinnaanersut ilisimaneqartariaqarput. Tamanna assigiinngitsutigut naatsorsorneqarsinnaavoq (Collins D et al, 2006). Tamatuma kingornatigut suliniutit aalajangersimasut aallartisarneqarusuttut toqqarneqassapput aningaasartuutillu qaqugu minnerpaaffissartik angussaneraat isummerfigineqassalluni.

Misissuinerup matuma killiliussaasut iluanni atornerluinermut aningaasartuutit pinngitsoornissaannut eqqoqqissaartumik naatsorsuusiornissaq ajornarpoq. Taamaattumik aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut naliliinerupput naliliinernillu ataasiakkaanit tunngaveqarlutik.

Siusinnerusukkut atornerluinermut aningaasartuutininik pinngitsoorneqarsinnaasunik misissuinerit paasineqartut najoqqutassatut atorneqarsinapput, tassalu ataatsimut isigalugu aningaasartuutit tamarmiusut affarisinnaagaat (Collins D et al, 2006).

4.1. Suliassaqarfinni ataasiakkaani aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasutut nalilerneqartut

4.1.1 Peqqinnissaqarfik

Nappaatinut imigassamit aallaavilinnut aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaaneri nappaammiit nappaammut assigiinngitsuupput. Ilaatigut apeqqutaassaaq pinaveersaartitsinermi/katsorsaanerimi periarfissat, nappaat/ajutoorneq inuunerimi qanga pisimanersoq, nappaatillu kinguneri qanoq ittuunersut. Peqqinnissaqarfimmi 2011-2013-imi ukiumut unitsitsinerit toqqaannartumik imigassamit aallaaveqartut agguaqatigiissillugit 400-upput, taakkunannga 174 imigassamik toqunartunittoornerullutik, ulluni 31-ini tarnikkut napparsimanermut ataqatigiinneqarpoq sinnerinilu sivirusumik imigassamik atuisimanermik peqquteqarlutik. Napparsimasunik unitsitsineri, atornerluinermit aallaaveqartunit ilaannai aalakoornartumit aallaaveqartuni (toqqaannangitsumik ataqatigiinneqarpoq) ullut uninngaviusut 724 aamma 1188 akornanniissimapput. Nappaatit taakku piffissami sivirusumi ajorsiaartorsimapput, assersuutigalugu kræfteqalissutaallutik, sukkortunngussutaallutik, aap naqitsinera qaffasippallaalerluni, aanaartoornerit imigassamillu aallaaveqartumik tinguluttunngornerullutik. Peqqinnissaqarfimmut nammakkiisut amerlanerpaartaat tassaapput ataavartumik ajoqusernerit - aamma atornerluineq tamarmiusoq ullumikkut peerukkaluarpalluunniit peqqinnissaqarfik ukiorpassuarni nappaatinik atornerluinermit aallaaveqartunik nammakkerneqarsimassaaq. Aningaasartuutit pinngitsoorneqarsinnaasut tamarmiusut 50 %-it missaannut inissinneqarsinnaasuugunik, soorlu nunani allani nassaarineqarsimasutut (Collins D et al, 2006) peqqinnissaqarfiup aatsaat ukiut 5-30-t qaangiuppata annertunerpaamik 8-9 mio. kr.-nik iluanaaruteqarfignisagaluarpai¹¹, ajoqusersimasut siulliullugit kingornalu kræftimik nappaateqartut.

4.1.2 Inunnik isumaginninneq

Kommunit atornerluinermit aningaasartuutit ilarpasuinit artukkerneqartarput. Inuit 2013-imi atornerluinermit katsorsartittut inunnit malinnaavigineqartunit 7,6 mio. kr.-inik inunnik isumaginnittoqarfiup aningaasartuuteqarfigineruai. Naatsorsuutigigaanni taakku ¼-ii atornerluinermit katsorsartinnermik naammassinnittut suliffittaartuugaluarpata kommunit ukiumut aningaasartuutitik 2 mio. kr.-ingajannik¹² annikillisissinnaassagaluarpaat, naatsorsuutigineqarsinnaavoq minnerpaamik ukiuni 10-ini katersorneqarsinnaassasut.

Suliniuummi sunniutit ajunngitsut inissiinerit amerlassusiinut assinganik sunniuteqartuuppat taava kommunit ilimagineqarsinnaasut tunngavigalugit atornerluisut 2/3-iusut katsorsartinnerup kingornatigut atornerluinnaartuuppata meeqqat inissinneqarnerannut aningaasartuutaat annikillisinneqarsinnaassagaluarput. Maannakkut ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut utaqqisoqarpoq peqatigisaanillu sullitat ikittuinnaat atornerluinermik annertuumik ajornartorsiuteqartut meeqqaminnik arsaagaasarput (Katsorsaavik Nuuk, 2014). Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut aningaasartuutit annikillisinniarneqarnerat taamaattumik sivirusinnaavoq.

4.1.3 Ilinniartitaaneq

Ilinniartitaanermi atornerluinermit aningaasartuutit pillugit ilisimasakitsuarsuuvugut. Aningaasartuutit annertuut toqqaannangillat meeqqallu ilaqtariinnit atornerluiffiusuneersut inuusuttullu atornerluineq pissutigalugu ilinniakkaminnik naammassinninngitsoortartut tamatumunnga pissutaapput. Siunissami immikkut atuartitsinermit aningaasartuutit aningaasartuutillu ilinniartitaanermi siunnersuinermit attuumassuteqartut 50 %-imik appartinneqarsinnaasuugunik, taava siunissaq ungasinnerusoq

¹¹ 0,5 * 16,1 mio. kr. til 0,5 * 18,5 mio. kr.

¹² 0,25 * 7,6 mio. kr.

eqqarsaatigalugu aningaasartuutit ukiumut 2-5 mio. kr.-inik ikilisinneqarsinnaassagaluarput. Piffissaliussaq ukiut 5-20-iussasut naatsorsuutigineqarpoq.

4.1.4 Naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasat

Katsorsaavimmi Nuummiittumi katsorsartissimasut 75 – 80 %-iisa katsorsartinnertik naammassisarpaat (Katsorsaavik Nuuk, 2014). Ullumikkut naluarput katsorsartinnerup kingorna qassit atornerluiuinnaarnertik attanneraat, 3/1-iili katsorsartinnerup kingorna atornerluiuinnaarnertik attassiinnartutut, 1/3-iilu kingusinnerusukkut atornerluiuinnaartutut 1/3-iilu atornerluinerminnik attassiinnartutut naliliinermut atortarpavut (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014). Inuit 300 missaat ukiumut atornerluinermut katsorsartittartut katillugit 2/3-iini 1/4-ii aallaqqaataaniit kingusinnerusukkulluunniit atornerluiuinnaartuuppata aningaasarsiaqalerlutillu, aningaasarsiat nikingassutaasa 100.000-iusut assinganik, taava ataavartumik ukiumut 2,5 mio. kr.-inik A-nik aningaasarsiaqaataassagaluarput¹³. Iluanaarutit taamatut appasinaarneranut tunngaviuvoq atornerluisut katsorsartittartut amerlanersaat ilinniarsimasuunnginnerat imaluunniit sivikitsuinnarmik ilinniarsimasuusarnerat taakkulu piginnaasaannik atuiumasooqartariaqarpoq taamatut isertitsisoqassappat. Taakku saniatigut nakuusernerit kinguaassiuutitigullu pinerluttuliornerit atornerluinermut aallaaveqartut annikillisinnerisigut naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut ajunngitsumik sunniuteqarsinnaagaluarput.

Annertuumik atuisut minnerusumillu atornerluisut siunissami katsorsaanerme neqerooruteqarfiginissaat aamma eqqarsaataavoq. Tamanna aamma aningaasarsiatigut annaasanut ajunngitsumik sunniuteqassaaq, taakku amerlammata, amerlasuut ajornannginnerusumik atornerluisuujunnaarsinnaassagaluarput, ajornartorsiutaat annikinnerusaramik suliffeqartuullutillu.

4.1.5 Pinerluttulerineq

Politiit eqqartuussiveqarnerlu tiguneqanngillat. Soorlu siuliani allaaserineqartoq Kalaallit Nunaanni nakuusernerit kinguaassiuutitigullu pinerluttuliornerit atornerluinermut aallaaveqartut annertooujussuuppuput. Atornerluisunik katsorsaanerup ataatsimut suliniuteqarnikkut, inunnik isumaginninnikkut ikorfartuinikkut isummallu allanngortinneratigut ukiut 10 - 15-it ingerlaneranni nakuusernerit kinguaassiuutitigullu pinerluttuliornerit affaannanngortinneqarsinnaasutut isumaqarfigineqarput. Tamatuma assigaa 2,5-riaammik aamma 6-riaammik Danmarkimut sanilliullugit amerlassuseqalissasut. Pinerluttuliornerit atornerluinermut aallaaveqartunut aningaasartuutit qanoq annertutigisumik ikileriassanersut pissutsit arlaqartut aalajangiisuussappuput, matumani aamma pineqaatissiissutit pillugit killissaliussat allanngortinneqarneri, eqqartuussiveqarnermut inissiisarfinnullu aningaasartuutit. Aningaasartuutit ikileriarneri missingersorsimannngillat.

Nakuusernerit kinguaassiuutitigullu pinerluttuliornerit inunnik isumaginninnermi oqartussanit ilisimanearluartunit pilarineqartarput. Taakkununga ataatsimut suliniuteqarnikkut nutaanut pinerlunnialersunut pinaveersimatitsinermik ajunngitsumik sunniuteqarluarsinnaavoq.

¹³ 300 * 2/3 * 1/4 * 0,5 * 100.000 kr.

5. Hashi

Hashi ajornartorsiutaavoq immikkut ittoq. Hashi inerteqqutaamat atornerluineq saqquminnginneruvoq. Hashimik atuinerup peqqissutsikkut, inuiaqatigiinnut inunnik isumaginnikkullu sunniutigisartagai allaapput amerlasuunullu toqqaannanginnerullutik soorlu aalakoornartumik atornerluinermit. Tamatuma kisitsilersuinissaq ajornarnerulersippaa. Kisianni imaangilaq hashimik atornerluineq ajornartorsiutinik aningaasartuutitigulluunniit minnerusunik pilersitsisartog aalakoornartumut sanilliullugit.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuinermit 2005-2007-imeersumit erserpoq, angutit 7 %-ii arnallu 5 %-ii sapaatit akunnerata kingulliup ingerlanerani hashimik pujortarsimasut allallu 8 % qaammatip kingulliup ingerlanerani hashimik pujortarsimasut. Atornerluisut amerlasuut akuleriinnik atornerluisuupput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008) ilaqutariillu meerartallit atornerluineqartut immikkut annertuumillu malinnaavigisariaqartuusarput (Larsen CVL et al., 2013).

Hashimik atornerluineq ilaatigut allanik soqutigisaqannginneq, atuarfimmu, ilinniarnermut suliffimmullu ajoqutaavoq. Hashimik atuneq timimut, isummamut, misigissutsinut pissusissatigullu ajortumik kinguneqarsinnaavoq, taakkulu aamma sumiginnaanermik, ilinniakkamik taamaatitsiinnarnermik, timikkut ajoqusernermik tarnikkullu napparsimalernermik malitseqarsinnaalluni. Meeqqat hashimik atornerluisunik angajoqqaallit sumiginnagaanissaminnut aarlerinartorsiortuupput, angajoqqaat ikiaroortillutik meeqqat pisariaqartitaannik matussusiisnaangimmata.

Hashimik atuinerup ilinniakkamik naammassinninniarneq ajornarnerulersittarpaa. Hashimik atuisut tupinnanngitsumik karakterii appasinnerukkajupput, ilinniagaq appasinnerusoq amerlanertigullu atuarnerminnik/ilinniarnerminnik taamaatitsiinnartarput. Ilinniarsiit ilaasa hashi annertuumik ajornartorsiutaasutut oqaatigisarpaat. Soorlu pisortaasoq oqarsimasoq "Hashimut tunngatillugu politikkeqanngilagut, taamaattorli akuttunngitsumik takusarparput, ilinniartut ilinniartut najugaqarfianni pujortartut angerlartittariaqartarlutigit, imaluunniit ilinniartut ikiaroortut allakkatigut mianersoqqussutinik tunisariaqartarlutigit. Piffissap matuma ingerlanerani tamanna tunngavigalugu ilinniartut 5 angerlartinneqarput. Aammaarluni tamanna sulinermi piffissamik nukinnillu atuiiffiuvoq."

Hashimut tunngatillugu isertuussamik aningaasarpasuarnik ingerlatsiffiuvoq. Kalaallit Nunaanni politiit 2013-imi hashi 73,7 kg. aamma 2014-imi hashi 54,9 kg. arsaarinnissutigaat. Taakku saniatigut 2013-imi 5,1 mio. kr.-it arsaarinnissutigineqarput aamma 2014-imi 4,3 mio. kr. Politiit tungaaniit naatsorsuutigineqarpoq anngiortumik eqqusseriarnerit 10 %-it missaat tiguneqartartut. Aqqusinermit hash 1 gr 1.000 kr.-it missaanik akeqarpoq. Missingersuilluni naatsorsoraanni tamanna isumaqarpoq inuiaqatigiinni kalaallini hashimik aningaasat kaaviiaartinneqartut ukiumut 500 mio. kr.-it sinnerai.

Hashimik atornerluineq pinerluttuliornermik akiuiniarnermi toqqaannartumik aningaasartuutaavoq. Taakku saniatigut peqqinnissaqarfimmi toqqaannartumik aningaasartuutit assersuutigalugu tarnikkut napparsimasunut atornerluinermit aallaaveqartunut, ajorseriarnernut sivilisunerumillu arlaleriarlunilu unitsinneqartariaqarnerannut, meeqqanut anaanaasut hashimik pujortartunut. Hashitorneq peqqutigalugu tarniluttunngornernut aningaasartuutit uani hashpsykose peqqinnissaqarfiup aningaasartuutaanut ilaapput (imm.3.1)

	2011-2013	Ukiumut agguaqatigiissillugit
Unitsitsinerit	81	27
Uninnganerit	1.558	519
Katillugit	5.920.400	1.973.466

Tabeli 5.1 Unitsitsinerit uninnganerillu hashi peqputigalugu (ICD 10 diagnoser F12.00-F12.99).

Inunnik isumaginninnermi toqqaannartumik aningaasartuutit takuneqarsinnaapput, assersuutigalugu pisortat ikiorsiissutaat, siusinaartumik pensionisiat, sulilersitsiniaaneq, piginnaanngorsaqqiineq, suliffissaqartitsineq, ineqarnermut tapiissutit, meeqqanut tapiissutit minnerunngitsumillu aningaasartuutit toqqaannartut toqqaannanngitsullu atornerluisut meeraasa assersuutigalugu inissinneqarnerinut. Taakkua immikkoortoq 3.2-imi ilanngunniarneqarput isumaginninnikkut aningaasartuutitut nalilersinnaaneri malillugit. Taakku saniatigut ilinniarnerminnik taamaatitsiinnartartunut inuiaqatigiit aningaasartuutaat annertuut aningaasarsiatigut naammassisaqarsinnaassutsikkullu annaasanik kinguneqartartut.

Peqqinnissaqarfimmi aningaasartuutit atornerluisunilu naammassisaqarsinnaassutsikkut annaasanut aningaasartuutit pillugit misissueqqissaarnermut ilanngunneqarsimapput, taakkuli saniatigut hashimik atornerluinermit inuiaqatigiit aningaasartuuteqarnerannut tunngatillugu kisitsisilerneqarsinnaanngillat. Ilimanarluinnarporli annertussasut. Soorlu aallaqqaasiummi allaaserineqartoq atornerluisup ilinniakkamik naammassinninngitsoorneranut taamatullu aningaasarsiarisinnaasaraluinut naammassisaqarsinnaassusigigaluanut attuumassuteqartut kiisalu ilaqutariinni atornerluinerup kingunerisaanut aningaasartuutit pingaarnersaapput.

6. Misissuinermi inernilīneq suliniarfissallu pillugit siunnersuutit

Kalaallit Nunaanni atornerluinermut aningaasartuutit qaffasinneri inernilīunneqartariaqarpoq. Peqqinnissaqarfimmi inunnik isumaginnittoqarfimmilu atornerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutit tamarmiusut, aningaasarsiatigut annaasanut kiisalu pinerluttulerineri mut paasissutissat pissarsiarineqarsinnaasut atugassarititaasullu aallaavigalugit ukiumut 250 aamma 316 mio. kr.-it akornanniipput. Aningaasat taaneqartut taamaallaat atornerluineri mut toqqaannartumik aningaasartuutaapput. Ilinniagaqanngitsoorneq peroriartornermi atornerluisoqarnera pissutigalugu aningaasartuutillu allanik toqqaannanngitsunik aallaaveqartut taamaalillutik ilaangillat.

Suliassaqarfinnit amerlasuunit paasissutissanik amigateqaratta ikiaroorartumillu atornerluineri mut aningaasartuutit ataasiakkaat pissarsiarineqarsinnaammata aningaasartuutit naatsorsorneqarsimasut missingersuutit minnerpaatut isigisariaqarput.

Kalaallit Nunaanni tunisat ataatsimut nalingi (BNP) 2013-imi 13,8 mia. kr.-iupput. Naatsorsorneqarsimasut aallaavigissagaanni inuiaqatigiit 2013-imi atornerluineri mut aningaasartuutaat BNP-ip 1,93 %-iata 2,42 %-iatalu akornanniipput imaluunniit innuttaasumut ataatsimut ukiumut 4.721 aamma 5.890 kr.-it akornanniillutik. Taakku saniatigut atornerluineri mut aallaaveqarsinnaasut meeqqat atuarii immikkut atuartitsineri mut ilinniarkinilu qaffasinnerusuni siunnersuineri mik suliaqarneri mut ukiumut aningaasartuuteqarnerunerit 4 aamma 8 mio. kr.-it akornanniittut missingersorneqarput.

Atornerluinerup kingunerisartagai siusinnerusukkut allaaserineqarput (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014). Taamaattumik nalunngilarput:

Atornerluinerup kingunerisartagai ilungersunartuusut. Inunnik isumaginninnermi toqqaannartumik toqqaannanngitsumillu atornerluinerup kingunerisartagai annertuujusut ullumikkullu meeqqat atornerluisunik angajoqqaqartut aamma eqqugaajumaartut. Atornerluisuni peroriartorneq amerlanertigut sumiginnarneqarneri mik, attaveqarniarnikkut ajornartorsiutinik inuttullu qanoq ittuunerup nikeralersinnaanerani k, imaluunniit inuttut kinaassutsikkut ajornartorsiuteqalernerik kingusinnerusukkullu imminoorsinnaanerik tarnikkullu napparsimalersinnaanerik kinguneqarsinnaasoq. Tamatuma saniatigut kinguaassiuutitigut innarligaaneq, nakuuserfigineqarnerlu angerlarsimaffimmi atornerluinerup kingunerigajuttarpei.

Inuiaqatigiit innarlerneqartarnerannut atornerluineq pissutaqaataavoq. Atornerluineq inuttut atukkatigut ajornartorsiuteqarneri mik tamatumalu kingunerisaanik patsiseqarpoq. Innutaasut akornanni atornerluinerup assigiiamik agguataarsimannginnera atornerluineq pillugu nassuiaammi tamatigut paasinarpoq. Inuiaqatigiinni innuttaasut nukissakitsut atornerluisunit amerlanerpaapput, suliffissaaleqisuunerat, isumaginnikkut sullinneqarnerat, pinerluttaalisitsisunit isumagineqarnerat, angerlarsimaffeqannginnerat, meeqqat ulloq unnuarlu innarluutilinnillu paaqqinniffimmiinnerat, arnat qimarnguimmiinnerat, peqqinnissaqarfimmut nukinginnartumik saaffiginninnerat imaluunniit naartusut immikkut pisariaqartitsinerat apeqqutaatinnagu.

6.1 Siunissami suliniutissat pillugit siunnersuutit

Atornerluisunik katsorsaani kkut iluatsitsinissaq. Atornerluisunik katsorsaani kkut atornerluisup ajornartorsiutai tamakkerlugit aaqinneqarsinnaanngitsut nalunngikkaluarlugu atornerluisunik katsorsaanerup aallartinnissaa pisariaqarpoq. Atornerluisunik katsorsaaneq ingerlanneqanngikkuni suliniutit allat maangaannassapput. Inuit atornerluineri mut katsorsartinnissamut ullumikkut

neqeroorfigineqartut immikkuualuttorujussuupput (Katsorsaavik Nuuk, 2014, Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), atornerluisut katsorsarneqartut amerlanertigut ukiorpassuarni atornerluisuusimapput peroriatornerminnilu atornerluineq misillerfigisimallugu. Inuit taakku katsorsarneqarnerat ingerlateqqissavarput, aammali allat atornerluisuusut neqeroorfigineqartariaqarput. Atornerluisut katsorsartinnissamut neqeroorfigineqartariaqarput, atornerluisuusut imminnut takunnilerfigisinnaasaannik ikiorneqarsinnaanermillu paasinnilerfigisinnaasaannik. Suliniut taamaattoq siunissami atornerluisut suliniarfiginissaat pillugu nuna tamakkerlugu pilersaarummi allaaserineqarpoq (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015b).

Atornerluineq akiorniarlugu immikkoortortat suleqatigiillutik ataqtigiissumik suliniuteqassapput. Atornerluisoq siusinnerusukkut ajornartorsiutigisimasaminut angerlassanngilaq, katsorsaanermi angusat ataannarnissaat katsorsaannikkut qulakkeerneqassapput. Ajornartorsiutinut aallaaviusut, atornerluilernermik aallartitseqataasut atornerluinermillu attassititsisut isiginiarneqassapput. Suliassaqarfii tamarmik atornerluinermik katsorsaanermut suliniummik iluatsittut tassunga peqatigitillugu nalunaarsorneqassapput. Tamatumani peqqissutsikkut inunnik isumaginnikkullu ajornartorsiutit pineqarput, soorlu assersuutigalugu ineqarniarnikkut ikiorsiissutit, suliffimmik ilinniarnissamulluunniit neqeroorutit. Taakku saniatigut aqqissuussaasumik nakkutillineq tamanut pisariaqarpoq. Innuttaasut ilaat immikkut pisariaqartitsisinnaapput sivisuumik malinnaavigineqartariaqarnermik. Suliniutinut tamarmiusunut tamanna aamma ilaassaaq. Tamanna aamma nuna tamakkerlugu pilersaarummi allaaserineqarpoq (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015b).

Suliniut atornerluisunik katsorsaanermi qitiutinneqarli. Naak ataqtigiittumik suliniuteqarneq pisariaqaralarpoq, ataatsikkulli suut tamaasa suliarinissaannut assassaqartinnagillu niaqussaqartinnagilavut. Taamaattumik ilaqutariit ataasiakkaat pisariaqartitaat aallaavigalugit suliniutit piviusunngortinneqarnissaallu suleqatigiissutigalugit pilersaaruserneqassapput. Suliniutit allat iluatsissappata atornerluinermut katsorsaaneq pisariaqarpoq, taamaattumik atornerluinermik katsorsaaneq suliniutinut allanut sanilliullugu qitiutinneqartariaqarpoq. Neqeroorutit ataqtigiinnerisa ilaqutariinnut avatangiisinniittunullu ersarinnerulissavaa atornerluisuunani inuuneq kajuminnartuusoq. Atornerluisuujunnaarnikkut siunissaqarneq misigalugu.

Ilaqutariinni meeqqat pingaartinneratigut inooqtigiit kingornuttagaat kipitinneqassaaq. Meeqqat ilaqutariinni atornerluiffiusuniittut sorsutassaqartorujussuupput. Atornerluinermut katsorsartinneq namminerme angajoqqaatut piginnaaneqalersitsisinnaanngilaq. Tamatumunnga piumasaqaatit annertunerupput. Meeqqat taamaattumik pingaarnertinneqartariaqarput. Siusissukkut suliniuteqarneq atornerluilertussaagaluartunik unitsitsisinnaammat pingaarnersiunerme pingaarnepaatittariaqarpoq. Ilaqutariinnut inissiamik Siusissukkut suliniuteqarnermut immikkoortup ataniittumik nalilersuinermit (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015a) aamma Siusissukkut suliniuteqarnermik siusinnerusukkut qiteqqunerani nalilersuinermit (Peqqissutsimut Pinaveersaartitsinermullu Aqutsisoqarfik aamma PAARISA, 2010) erserpoq, ilaqutariit naartusortallit meeqqat ilinniarnissaannut namminerlu atornerluilernissap pinngitsoortinnissaanut immikkut suliniarfigineqarnissamik pisariaqartitsisut. Ilaqutariit annertuumik atornerluinermik ajornartorsiuteqartut katsorsartinneq sioqqullugu kingornatigullu sivisuumik tapersersortariaqarput. Ilaqutariit inissiaanik nalilersuinermit aamma erserpoq, immikkut suliniutit soorlu atornerluinermik katsorsaaneq perorsaanermut tunngasumik neqeroorummik peqateqartitsineq, ikiorsiinerit - meeqqat angajoqqaallu pisariaqartitaannik qulaajaanerit - sunniuteqarluartuusut.

Sunniutit sivisuumik atasut isiginiarlugit. Atornerluinermik katsorsaaneq atornerluinermillu pinaveersaartitsineq ilaatigut nuna tamakkerlugu ilaatigullu kommuninit ingerlanneqarput. Naak siunissaq

ungassissoq eqqarsaatigalugu iluaqutissat ilimanarsisinnegareeraluartut (Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik, 2014), taamaattoq maannakkorpiaq nassuerutigineqarpoq katsorsaannermut aningaasartuutit ikinaarneqarsimasut. Atornerluinermik katsorsaannerup annertusineratigut piffissap ingerlanerani aningaasartuutit marloriaatinngortinneqassapput. Taamaattumik suliniutit pilersaarusionerqarneranni piffissaq tamakkerlugu siunissami inunnut aningaasaqarnikkullu iluaqutissat tamarmiusut isiginiarneqassapput.

6.2 Misissuinerup matuma malitseqartinneqarnera

Atornerluinermit suliniutit kisimik salliullugit pingaarnersiorneqassanngillat aammali suliniutit sunniutaasa malinnaavigineqarnerat pingaartinneqartariaqarpoq.

Paasissutissanut periusissaq. Aningaasartuutit pillugit misissueqqissaarnerup ersersippaa paasissutissat pisariaqartinneqartut amigaatigineqartut. Peqqinnissaqarfimmi aningaasaqarneq pillugu misissueqqissaarnerit atorsinnaassuseqartut tutsuiginartullu pingaarnersiulluni aalajangiinernut tunngaviusinnaasut naammassineqarsinnaassappata pingaarluinnarpoq: paasissutissat amigaatigineqartut suussuserneqarnissaat, takussutissat nassuiaasersornissaat katersornissaallu, paasissutissat pissarsiariuminarnerulersinnissaat, pitsaassusiisa qaffasissuunissaat - minnerunngitsumillu isiginiakkat atitunerusut tunngavigalugit katersorneqartarnissaat taamaalillutik allaffissornermi ataasiakkaaginnarnit atorneqarsinnaaqunagit amerlanerusunilli. Naatsorsueqqissaartarfik, Namminersorlutik Oqartussat qitiusumik allaffeqarfia kommunillu suleqatigiillutik tamanna immikkut isiginiartariaqarpaat.

Suliniutit aallartinneqarneranniilli ilisimatusarneq, nakkutilliineq nalilersuinerlu ilaassapput. Tassani suliniuteqartoqarnissaanik pisariaqartitsisoqartoq ersersinneqarpoq ilimanarsisinnegarlunilu aningaasartuuteqarneq kinguneqarluarsinnaasooq. Suliniummik pisariaqartitsisoqarneranik ersersitsineq ataasiuvoq, aappaattulli tamanna aamma pilersaarusionerqartariaqarpoq, pingajuattullu piviusunngortinneqartussaalluni. Pilersaarutit pitsaasorpasuit ersarissunik anguniagaqannginneq, piviusunngortitsinianginneq malinnaaviginninnginnerlu pissutigalugit maangaannartarput. Sunniuteqarluartumik suliniuteqassagaanni ataqatigiissaarineq suleqatigiinnerlu, ataavartumik malinnaaviginninneq, sunniutinik uuttuineq nalilersuinerillu pisariaqarput, taamaalilluni anguniagaq qimanneqanngitsoq imaluunniit iluarsiissuteqarfiusoq, suliniut tamarmiusoq iluatsittoq ilisimaniassagatsigu.

Najoqqutarisat

- BJERREGAARD, P. & DAHL-PETERSEN, I. K. (eds.) 2008. Inuuniarnermi atugarisat, inooriaaseq peqqinnissarlu Kalaallit Nunaanni 2005-2007, København: Statens Institut for Folkesundhed.
- COLLINS D ET AL 2006. International Guidelines for the Estimation of the Avoidable Costs of Substance Abuse. Ottawa: Health Canada.
- PEQQISSUTSIMUT NAALAKKERSUISOQARFIK 2013. Iliuusissatut pilersaarut imigassaq pillugu Kalaallit Nunaanni 2013 – 2019. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
- PEQQISSUTSIMUT NAALAKKERSUISOQARFIK 2015 Siunissami atornerluinermut katsorsaaneq pillugu pilersaarummut siunnersuut. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
- PEQQISSUTSIMUT NAALAKKERSUISOQARFIK 2015 b. Qanoq ippugut?/Hvordan går det. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
- Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik 2014 Atornerluinermik katsorsaaneq, pisariaqartitat inuiaqatigiinnullu iluaqutissat. Nuuk: Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik.
- GJERSVIK 2004. Aalakoornartumit aallaavilinnut inuiaqatigiit aningaasartuutaannik qulaajaaneq. Bergen: University of Bergen.
- Ilinniarnermut Iisimatusarfik 2013 Kalaallit Nunaanni meeqqat atuarfiat 2012-2013. Nuuk: Inerissavik.
- KATSORSAAVIK NUUK 2014. 2013-imut ukiumoortumik nalunaarusiaq. Nuuk: Katsorsaavik Nuuk.
- KJELLBERG, J. & POULSEN, C. A. 2014. Aalakoornartumik atuivallaarnermut atasumik inuiaqatigiit aningaasartuutaat. København: KORA.
- KALAALLIT NUNAANNI QIMARNGUIIT Ukiumoortumik nalunaarusiaq 2012-imeersoq, Nuuk, 2013
- LARSEN, C. V. L. et al. Harmful alcohol use and frequent use of marijuana among lifetime problem gamblers and the prevalence of cross-addictive behaviour among Greenland Inuit: evidence from the Cross-sectional Inuit health in transition Greenland survey 2006-2010. International Journal of Circumpolar Health 2013; 72: 10.3402/ijch.v72i0.19551.
- LACHENMEIER & REHM 2015. Comparative risk assessment of alcohol, tobacco, cannabis and other illicit drugs using the margin of exposure approach. Sci Rep. 2015; 5: 8126.
- MURRAY, C. J. L. & LOPEZ, A. D. (eds.) 1994. Global comparative assessments in the health sector: disease burden, expenditure and intervention packages, Geneva: World Health Organization.
- NEXØE ET AL. 2010. Ajoqusernerit nakuusernermit aalakoornartumillu aallaavillit kalaallit peqqinnissaqarfiani suliarineqartut: Odense: Najoqqutassanik misissuineq Odense.
- Niclasen (eds) 2015. Atugarissaarneq peqqinnerlu Kalaallit Nunaanni meeqqat atuarfianni. Nuuk: Statens Institut for Folkesundhed aamma Naalakkersuisut.
- PEDERSEN 2004. Norskitt napparsimasunut nalunaarsuiffianiit napparsimasut pillugit paasissutissani nappaatit aalakoornartumit aallaaveqartut suussusersineqarsimasut amerlassusii - aamma aningaasartuutit taakkununga tunngassuteqartut. Oslo: SINTEF.
- QIMARNGUIIT KATTUFFIAT 2013. Qimarnguiit ukiumoortumik nalunaarusiaat 2012. Nuuk: Qimarnguiit Kaffuffiat.
- SINGLE E ET AL 2003. International guidelines for estimating the costs of substance abuse. Geneva: WHO.
- YORK HEALTH ECONOMICS CONSORTIUM 2010. The Societal Cost of Alcohol Misuse in Scotland in 2007. Scottish Government Social Research. York: University of York.